ISSN 2228-9364

เวียงเจ็ดลิน

WIANG CHET LIN JOURNAL ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒
ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

เจ้าเมืองลองคนสุดท้าย

โครงการ บรรพชาอุปสมบท
ภาคฤดูร้อน เพื่อน้อมเกล้า
น้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศล
เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคล
เฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๙

ขบวนอัญเชิญพระบรม
สารีริกธาตุสองแผ่นดิน
เฉลิมพระเกียรติ

บริการวิชาการ
การทำเครื่องสักการะ
ในงานสักการะพระบรม
สารีริกธาตุ สองแผ่นดิน
ณ วัดศรีสุพรรณ

สารบัญ

เวียงเจ็ดลิน ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒

คำบอกแจ้ง

เวียงเจ็ดลิน เป็นวารสารข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรม ที่ทางศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ได้ทำการศึกษา ค้นคว้าและเรียบเรียง เพื่อเป็นการนำความรู้นั้น ไปสู่ผู้ที่สนใจและบุคคลทั่วไปให้ได้รับทราบข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการศึกษาและสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดได้

เวียงเจ็ดลิน ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ นี้ได้มีข้อมูลใหม่ๆ มีข้อเขียนหลากหลายแนว และได้รับเกียรติจากพ่อครูมาลา คำจันทร์ที่เมตตามอบบทความเพื่อนำมาลงในวารสารเวียงเจ็ดลิน โดยแต่ละเรื่อง เหมือนรางรินที่นำเอาสายธารแห่งความรู้ เข้าสู่คลังภูมิปัญหาแห่งแผ่นดินล้านนาสืบต่อไป

ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

"เวียงเจ็ดลิน"

เจ้าของ : ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ลิปิกร มาแก้ว, อ.สมบัติ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา, อ.สุชาดา อรุณศิโรจน์, อ.ชวรินทร์ คำมาเชียว, อ.สุพจน์ ใหม่กันทะ, นางสาววิภาพรรณ ติปัญโญ และหัวหน้าศูนย์วัฒนธรรมศึกษา ทุกเขตพื้นที่

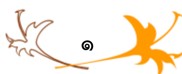
บรรณาธิการ: ศักดิ์นรินทร์ ชาวงิ้ว **กองบรรณาธิการ**: วันทนา มาลา, อัญชลี เงาใส

พิสูจน์อักษร: อ.ชวรินทร์ คำมาเขียว, อ.สุพจน์ ใหม่กันทะ

ออกแบบจัดทำรูปเล่ม: ธนพล มูลประการ

พิมพ์ที่: Maxx International Corporation, Thailand.

14 ถ.ศิริมังคลาจารย์ ซ.สายน้ำผึ้ง ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

ศิลปะ แห่งการจัดวาง ในข่วงแก้วอารามล้านนา

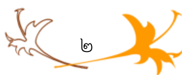
ผศ.ลิปิกร มาแก้ว*

พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกในล้านนานับเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่อดีตจวบถึงปัจจุบัน ความศรัทธาในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อเกิดกุศโลบายนานาประการ เพื่อโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน น้อมนำหลักธรรมคำสอนมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีพิธีกรรม หลากหลายตามกาล แห่งสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นถิ่น ความงดงามก่อให้เกิดสุนทรียะ และสุนทรียะก่อให้เกิดความศรัทธา แบบแผนในการจัดการพื้นที่ และการจัดวางอาคารศาสนสถาน เป็นไปตามระบบคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง เขาสัตตบริภัณฑ์ทั้งเจ็ดล้อมรอบเป็นบริวาร ศิลปะแห่งการจัดวางและจัดการพื้นที่มีความเหมาะสม งดงาม แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส อย่างชัดเจน อาคารทางศาสนา เช่น วิหารหลวง วิหารทิศ พระธาตุเจดีย์ อุโบสถ ศาลาบาตร เป็นต้น โดย วิหารหลวง วิหารทิศ และอุโบสถ จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระธาตุเจดีย์อยู่หลังวิหารหลวง และวิหารทิศ ตั้งอยู่แนว ทิศเหนือ-ใต้ ดังรูปแบบ ของแบบแผนวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา ก่อเกิดงานสร้างสรรค์ของครูช่างสล่าโบราณล้านนาอย่างมากมาย ทั้งการจัดการพื้นที่และงานสร้างสรรค์เครื่องสักการะล้านนา เพื่อเป็นพุทธบูชา ประเพณีที่มีความโดดเด่น และสร้างความหมาย สัญลักษณ์ ก่อเกิดองค์รวมอันเป็นเอกภาพ ความงดงาม และสุนทรียะ คือประเพณียี่เป็ง “ยี่เป็ง” แปลว่า วันเพ็ญเดือนยี่ หรือ เดือนสิบ

* รักษาราชการแทนผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

สอง ในการนับเดือนของภาคกลาง เพราะในล้านนานับเดือนตามจันทรคติที่เร็วกว่าไปสองเดือน ประเพณียี่เป็งในล้านนาสิ่งที่มีความสำคัญคือ การทำบุญ ฟังเทศน์ในคติความเชื่อ

มูลเหตุ การเริ่มต้นของประเพณียี่เป็งในล้านนานั้นกล่าวคือ มีความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อในโลกหน้าตามคัมภีร์ใบลานของล้านนา พระมาลัยเสด็จไปนรกและสวรรค์แล้วกลับมาเทศนาแก่ผู้คน ว่าถ้าต้องการเกิดพบศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย จงฟังเทศน์มหาเวสสันดรให้จบภายในวันเดียว จึงก่อให้เกิดประเพณีตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติขึ้นในประเพณียี่เป็งล้านนาและเกิดศิลปะแห่งการจัดวางในประเพณีขึ้นเช่นกัน

องค์ประกอบที่สำคัญในการตั้งธรรมหลวง หรือเทศน์มหาชาติ คือ สถานที่ องค์เทศน์ และผู้ฟังในส่วนของสถานที่ มักจะจัดภายในวัด เพราะในวัดประกอบด้วยศาสนสถานที่สำคัญเช่นวิหาร เป็นต้น วิหารในล้านนาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ คือลักษณะของวิหารในล้านนา รูปทรงไม่ใหญ่มาก มีสัดส่วนสัมพันธ์กับมนุษย์ ใช้โครงสร้างแบบขื่อม้าต่างไหมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมล้านนา ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปิดทอง และโครงสร้างภายในประดับลายคำล้านนา บนฝาผนังเขียนภาพจิตรกรรม หรือในอดีตใช้เขียนลงบนผืนผ้าแล้วนำมาแขวนบนผนังวิหาร เมื่อยามมีงานตั้งธรรมหลวง และภายในวิหารจะมีธรรมมาสน์ แบบล้านนา มีความวิจิตรงดงามสล่าหรือช่างสร้างขึ้นเป็นรูปทรงบุษบกปราสาท ตามวรรณกรรมในมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรีเนื้อหาในวรรณกรรมกล่าวถึงสิ่งใดนั้นคนล้านนามักจะจัดสร้างขึ้นเสมอเพื่อให้เกิดอรรถรสในการฟังเทศน์ เช่น ตั้งแต่บริเวณหน้าวิหาร ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างซุ้มประตูป่าและเขาวงกต ด้านข้างวิหารประดับตกแต่งด้วยรั้วราชวัติไม้ไผ่ และรายล้อมด้วยต้นกล้วยก้านมะพร้าว ตุงราว โคมผัด และโคมไฟหลากสี โดยจำลองบรรยากาศตอนพระเวสสันดรนางมัทรี ชาลีและกัณหา เดินออกจากเมือง เพื่อเข้าไปบำเพ็ญบารมีในป่าหิมพานต์ ผู้ที่จะเข้ามาทำบุญในวิหารจะต้องเดินผ่านซุ้มประตูป่าและเขาวงกต ก่อนถึงจะเข้ามาทำบุญได้ และภายในวิหารมีการตกแต่งด้วยกระดาษฉลุลายเป็นรูปข้าทาสบริวาร ม้าแก้ว ช้างแก้ว บริเวณรอบธรรมมาสน์ประดับด้วย ราชวัติและเครื่องประดับ อื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นภาพป่า

หิมพานต์ เป็นต้นว่าดอกบัวชนิดต่างๆ ประทีปพันดวง ช่อ ธง เทียน ธูป อย่างละ ๑,๐๐๐ เพื่อใช้จุดในเวลาพระเทศน์ ตามจำนวนคาถาของแต่ละกัณฑ์ในมหาชาติเวสสันดรชาดก ล้านนา องค์เทศน์จะใช้ท่วงทำนอง หรือเรียกตามภาษาถิ่นว่า ระบำ เสียงที่ต่างกัน แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ เสียงเล็ก เทศน์กัณฑ์ทศพร กุมาร มัทรี ฉกษัตริย์ เสียงกลาง เทศน์กัณฑ์วนประเวศน์ จุลพน มหาพน สักกบรรพ์ และเสียงใหญ่ เทศน์กัณฑ์ชูชก มหาราช นครกัณฑ์ เมื่อผู้ฟังได้เข้ามาร่วมอยู่ในบริเวณอันเป็นปริมณฑลแห่งพิธีกรรมแล้ว รูป รส กลิ่น เสียง ที่ได้สัมผัสก่อให้เกิดความศรัทธาปสาทะ และเกิดความปิติสุข ตามความมุ่งหมาย เช่นเมื่อฟังเสียงเทศน์กัณฑ์มัทรี องค์เทศน์นั่งอยู่ในธรรมมาสน์ทรงบุษบกปราสาทแบบล้านนา แต่จะไม่เห็นองค์เทศน์ ซึ่งมีลักษณะพิเศษ เปิด ๑ ด้าน ปิด ๓ ด้าน ทำหน้าที่เหมือนเครื่องขยายเสียงมีลวดลายแกะสลักประดับด้วยกระจก และผ้าอย่างสวยงามตามที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานช่างถอดแบบจากวรรณกรรมสร้างขึ้นเป็นธรรมมาสน์ ในกัณฑ์นี้จะองค์เทศน์ใช้เสียงเล็กแหลม ซึ่งก่อให้เกิดความสะเทือนใจ สายตามองเห็นรูปภาพที่แขวนอยู่บนผนังหรือบนจิตรกรรมฝาผนัง จมูกสัมผัสกลิ่นได้จากมวลดอกไม้ที่ประดับรอบ รสแห่งน้ำธรรมคำสอนซึมซับภายในจิตใจ และกัณฑ์ชูชก องค์เทศน์จะใช้เสียงใหญ่ ท่วงทำนองตลก ผสานกับเนื้อหาสาระที่นำเสนอ เป็นต้น พอเทศน์เสร็จเสียงกังสดาลและดนตรีก็ประโคมขึ้นรับในแต่ละกัณฑ์ จนหมดทั้ง ๑๓ กัณฑ์ มีบางกัณฑ์เทศน์ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมคือกัณฑ์ที่กล่าวถึงในฝนห่าแก้วเจ็ดประการหรือฝนโบกขรพรรษ ตกลงมาเจ้าของกัณฑ์เทศน์ก็จะนำเอาเงินเหรียญใส่ลงในห่อเหมี้ยงใบตองโปรยให้แก่ผู้ที่มาร่วมงาน และพอถึงกัณฑ์อานิสงส์ผางประทีปผู้คนจะก็ช่วยกันจุดประทีปโคมไฟ รอบพระเจดีย์และวิหาร ปรากฏแสงสว่างทั่วทั้งบริเวณ เพื่อเป็นพุทธบูชา

ประเพณียี่เป็งล้านนา ก่อให้เกิดพุทธศิลป์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม เช่น วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะภาพพิมพ์ (ลายคำล้านนา) สถาปัตยกรรม ดนตรี คีตศิลป์ เครื่องสักการะล้านนา เป็นต้น ศิลปะทุกประเภทก่อให้เกิด ความอิ่มเอิบ จรรโลงใจ ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ท่ามกลางวิถีปัจจุบันผู้คนพบเห็นแต่สังคมบริโภควัตถุนิยม การใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ ขาดสุนทรียภาพ ในวิถีชีวิตเช่นนี้จะมีศิลปะใดบ้างที่จะช่วยยกระดับจิตใจผู้คนให้สูงขึ้นและเกิดความปิติสุข ยามได้รู้สึกสัมผัสอย่างแท้จริง๚ะ๛

เมืองยมราชกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เขตพื้นที่พิษณุโลก

เรียบเรียงโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุภาวรรณ พันธุ์จันทร์ *

จากรายงานการขุดค้น ขุดแต่งศึกษาวิจัยทางโบราณคดีและเสริมความมั่นคงเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดพระยายมราช ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย ปีงบประมาณ ๒๕๔๑ โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด พิชญ์พงษ์ เอ็นเตอร์ไพรส์ อธิบายไว้ในคำนำว่ารายงานการขุดค้น ขุดแต่งศึกษาวิจัยทางโบราณคดีและเสริมความมั่นคงเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดพระยายมราช ได้จัดทำขึ้นตามสัญญาเลขที่ /๒๕๔๑ ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด พิชญ์พงษ์ เอ็นเตอร์ไพรส์ได้จัดทำไว้กับสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัยในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๔๑(ระยะเวลาในการดำเนินงาน ๒๔ มิถุนายน – ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๑ รวม ๑๘๐ วัน นักโบราณคดี ชื่อนายศุภชัย นวการพิสุทธิ์ และนายอนิรุทธ เอี่ยมสวัสดิ์ ช่างศิลปกรรม นายสรรเพ็ชร์ สิริเวชพันธุ์) แม้ว่าในส่วนของกลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราชนี้จะได้ถูกทำลายจากการลักลอบขุดจนได้รับความเสียหายอย่างรุนแรงจนแทบไม่เหลือหลักฐานจากสถาปัตยกรรมอื่นใดนอกจากส่วนฐานของโบราณสถานเท่านั้นแต่ผลการขุดค้น ขุดแต่งและศึกษากลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราชนี้ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่น่าสนใจหลายประการที่สามารถนำมาศึกษาและกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ได้โดยประมาณทั้งนี้โดยอาศัยการประมวลข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีวัตถุ และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง และศาสนาที่อาณาจักรใหญ่ทั้งสามคือสุโขทัย อยุธยา และล้านนาได้กระทำต่อกันโดยใช้เมืองพิษณุโลกเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดความสัมพันธ์ของแต่ละอาณาจักร

การเดินทางเข้าสู่แหล่ง จากจังหวัดพิษณุโลก ใช้เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๒ (พิษณุโลก-สุโขทัย) ไปทางจังหวัดสุโขทัยถึงประมาณกิโลเมตรที่ ๑๒ ถึงเขตตำบลบ้านกร่าง เลี้ยวซ้ายเข้าถนนลำลองริมคลองชลประทานประมาณ ๓ กม.ถึงวัดแหลมโพธิ์ เลี้ยวขวาใช้เส้นทางลำลองแหลมโพธิ์-บ้านหัวแท ถึงบ้านหัวแท พบคลองยมราชอยู่ด้านหน้า ใช้เส้นทางลำลองเลียบคลองยมราชไปด้านขวาถึงวัดพระยายมราช กลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราชตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของวัด

---

* หัวหน้าศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้าน เขตพื้นที่พิษณุโลก

เสวนาเมืองยมราช

ภูมิประวัติของแหล่ง วัดพระยายมราชเป็นกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองพิษณุโลก พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตสมรภูมิระหว่างทัพพระเจ้ากรุงธนบุรีและทัพพม่าครั้งศึกอะแซหวุ่นกี้ โดยปัจจุบันยังคงปรากฏร่องรอยค่ายซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ค่ายยมราช” อันเป็นที่ตั้งของทัพฝ่ายกรุงธนบุรีอยู่ห่างจากวัดไปทางตะวันตกประมาณ ๑๐๐ เมตร (จารึก วิไลแก้ว หัวหน้าฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย)

กลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราชนั้น ไม่มีประวัติการสร้างที่แน่ชัด ปัจจุบันปรากฏซากเนินโบราณสถานขนาดใหญ่ ๓ เนินด้วยกันคือ เนินวิหาร เจดีย์ อุโบสถ และยังปรากฏร่องรอยของสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ด้านทิศเหนือ สระน้ำนี้ใช้กักเก็บน้ำที่ชักมาจากคลองยมราชที่ผ่านตัววัดทางด้านทิศเหนือ จากการสอบถามพบว่าบริเวณสระน้ำนี้ได้พบร่องรอยการก่ออิฐขอบสระและบันได ส่วนกลุ่มโบราณสถานดังกล่าวนั้นเดิมปรากฏลักษณะสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ แต่ในช่วงราว พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๔๙๘ ได้มีการขุดหาของมีค่าประเภทพระพุทธรูป และภาชนะดินเผาเพื่อการจำหน่าย ทำให้มีการรื้อทำลายกลุ่มโบราณสถานดังกล่าวลงเป็นอันมาก โบราณวัตถุที่พบในครั้งนั้นคือ ภาชนะดินเผาขนาดเล็กจำนวนมาก มีทั้งประเภทเขียนลายสีน้ำตาลใต้เคลือบ ภาชนะดินเผาแบบเคลือบสองสี พระพุทธรูปขนาดเล็กซึ่งพบเป็นจำนวนมาก ทองคำและชิ้นส่วนของประติมากรรมดินเผารูปมังกรหรือนาคซึ่งปัจจุบันโบราณวัตถุบางส่วนได้เก็บไว้ที่วัดแหลมโพธิ์

นายแจว บำรุงดี อายุ ๗๑ ปี บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๘ ตำบ้านกร่าง อดีตผู้ใหญ่บ้านให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่าเดิมในบริเวณอุโบสถนั้นเคยพบใบเสมาเป็นแผ่นหินชนวนขนาดใหญ่ แต่ในครั้งพลโทรวมศักดิ์ ชัยโกมินทร์ ดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพภาคที่ ๓ ได้เคลื่อนย้ายแผ่นหินศิลาดังกล่าวไปไว้ที่วิทยาลัยครูพิบูลสงครามส่วนบริเวณด้านหน้าวัดเดิมปรากฏแนวกำแพงยาวประมาณ ๑๕ เส้น แต่ได้ถูกรื้อทำลายลงเพื่อนำอิฐไปทำบ่อน้ำและสร้างวัดและในบริเวณรอบๆวัดพระยายมราชนี้มีวัดร้างอีกหลายวัดด้วยกันคือ วัดอรัญญิก วัดสระพัง วัดป่าขี้เหล็ก วัดปากคลองยมราช วัดวังเฉลาและวัดเกาะ

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าของชาวบ้านกร่างและบ้านหัวแท ว่า บ้านกร่างนี้เป็นถิ่นกำเนิดของไก่ชนที่สมเด็จพระนเรศวรใช้ชนชนะไก่ของพระมหาอุปราชครั้งถูกนำพระองค์ไปพำนักอยู่ ณ กรุงหงสาวดีอีกด้วย

สภาพพื้นที่โดยทั่วไป

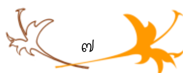
สภาพโดยรอบแหล่งโบราณสถานวัดพระยายมราช มีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ ปัจจุบันราษฎรใช้ในการทำนาปลูกข้าวนาปีและนาปรัง ห่างจากที่ตั้งแหล่งไปทางทิศเหนือประมาณ ๓๐๐ เมตร เป็นตำแหน่งของคลองยมราชซึ่งจากการศึกษาแผนที่ทหารพบว่าเป็นคลองที่ขุดเชื่อมต่อน้ำจากคลองบางแก้ว มาใช้เลี้ยงพื้นที่นาด้านทิศเหนือของเมืองพิษณุโลก

กลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราชในปัจจุบันคงสภาพเนินโบราณสถานจำนวน ๓ เนิน คือเนินโบราณสถานหมายเลข ๑ คืออุโบสถ เนินโบราณหมายเลข ๒ คือวิหารและเนินโบราณสถานหมายเลข ๓ คือเจดีย์ กลุ่มโบราณสถานดังกล่าววางตัวในแนว N110 W ด้านเหนือของวิหารเป็นที่ลุ่มต่ำจากการสอบถามพบว่าเป็นที่ตั้งของสระน้ำของวัดซึ่งทำหน้าที่เก็บกักน้ำซึ่งชักเข้ามาจากคลองยมราชเข้ามาใช้ในบริเวณวัดแต่โบราณแต่ปัจจุบันสระดังกล่าวตื้นเขินเนื่องจากการถมปรับดิน

การสำรวจในระดับผิวดินก่อนการขุดแต่ง พบว่าโบราณสถานถูกปกคลุมด้วยวัชพืชที่มีสภาพรกชัฏบริเวณผิวดินมีเศษอิฐและชิ้นส่วนของภาชนะดินเผากระจัดกระจายทั่วไปในปริมาณค่อนข้างหนาแน่น นอกจากนี้ยังพบหลุมถูกลักลอบขนาดใหญ่๓ จุดตามแนวยาวของโบราณสถานโดยจุดที่ ๑ พบบริเวณเนินดินในตำแหน่งกลางส่วนฐานของเจดีย์ จุดที่ ๒ พบบริเวณฐานชุกชีของวิหารและจุดที่ ๓ บริเวณส่วนกลางของวิหารและยังพบเศษอิฐที่เกิดจากการพังทลายของอาคารและถูกลักลอบขุดทำลายอาคารและตัวเจดีย์เกลื่อน กระจัดกระจายทั่วทั้งเนิน โดยเฉพาะบริเวณรอบๆหลุมที่ถูกลักลอบขุดขนาดใหญ่ทั้งสามแห่ง ส่วนบริเวณโบราณสถานหมายเลข ๑ หรือเนินอุโบสถนั้น การสำรวจในระดับผิวดินได้พบเศษอิฐและเศษหินชนวนสีเขียวกระจายตัวอยู่ประปราย

การกำหนดอายุ

จากรายงานการขุดค้น ขุดแต่งศึกษาวิจัยทางโบราณคดีและเสริมความมั่นคงเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดพระยายมราช ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย ปีงบประมาณ ๒๕๔๑ โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด พิชญ์พงษ์ เอ็นเตอร์ไพรส์ อธิบายเรื่องการกำหนดอายุจากการดำเนินการขุดแต่งในกลุ่มโบราณสถานวัดพระยายมราช ได้พบว่ากลุ่มโบราณสถานทั้งหมดอันประกอบด้วยเจดีย์ อุโบสถและวิหารนั้นได้ถูกลักลอบขุด

ทำลายจนไม่พบร่องรอยหลักฐานสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนจนสามารถนำมากำหนดอายุของโบราณสถานแห่งนี้ได้คงทราบเพียงว่าสถาปัตยกรรมของเจดีย์ก่อนการบุกรุกทำลายเป็นเจดีย์ทรงระฆังกลมขนาดใหญ่และมีการประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมส่วนวิหารและอุโบสถด้วยประติมากรรมดินเผาเคลือบรูปพญานาค มังกร และเทวดา และมีร่องรอยของใบเสมาขนาดใหญ่ทำด้วยหินชนวนที่อุโบสถนั้น

ลักษณะของการตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วยลูกแก้วอกไก่นั้น เริ่มปรากฏในศิลปะสุโขทัยครั้งสุโขทัยในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หลังการเสด็จกลับมาจากลังกาของพระมหาเถรศรีศัทธา และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ของพระสุมนเถรจากสุโขทัยไปยังเมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของพญากือนา ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ระหว่างอาณาจักรเชียงใหม่และสุโขทัยนั้นดังปรากฏรูปแบบเครื่องประดับสถาปัตยกรรม ศิลปะล้านนาได้เข้ามามีอิทธิพลในศิลปะสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานการประดับส่วนฐานของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในวัดพระศรีมหาธาตุเมืองสุโขทัยด้วยลูกแก้วอกไก่ ๒ เส้นและความสนใจในการประดับส่วนฐานขององค์ระฆังด้วยชุดบัวถลาแทนฐานแบบสี่เหลี่ยมเรียบง่ายในศิลปะสุโขทัยของเจดีย์ทรงระฆังในวัดสวนแก้ว เมืองกำแพงเพชรที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษ ๒๑

อย่างไรก็ดีผลการศึกษาโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง ได้พบหลักฐานที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกและกำหนดอายุของวัดพระยายมราชหลายรายการด้วยกัน เช่น ชิ้นส่วนประติมากรรมดินเผาเคลือบสองสีที่มีการผลิตจากแหล่งเตาเมืองศรีสัชนาลัย เครื่องถ้วยสุโขทัยและเศษหินเสมาที่ทำจากหินชนวนสีเขียวในศิลปะอยุธยายุคต้นที่มีอายุอยู่ในราวๆ พุทธศตวรรษ ๒๐ และได้พบใบเสมารูปแบบเดียวกันที่วัดเจดีย์ทอง จ.พระนครศรีอยุธยา และที่วัดจุฬามณีเมืองพิษณุโลก ที่พงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงทำการบูรณะวิหารและทรงผนวชที่วัดนี้ในพ.ศ. ๒๐๑๖

การค้นพบเครื่องถ้วยสุโขทัยเคลือบเขียวในยุคแรกๆ บริเวณแหล่งโบราณคดีบนเทือกเขาถนนธงชัยทำให้ทราบว่าการค้าเครื่องถ้วยสุโขทัยได้มีตั้งแต่เริ่มแรกของการผลิตในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ราวสมัยพ่อขุนรามคำแหงแต่ในครั้งนั้นคุณภาพของเครื่องถ้วยไม่ดีนักการค้าคงเป็นไปในรูปการค้าร่วมกับสินค้าประเภทอื่นๆ สำหรับการผลิตเครื่องถ้วยคุณภาพดี สำหรับการค้าอย่างเป็นล่ำเป็นสันน่าจะเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทและรุ่งเรืองสุดขีดหลังจากสุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาผู้ควบคุมการค้าฝั่งทะเลและเริ่มเสื่อมลงเนื่องจากสงครามยืดเยื้อระหว่างไทยรบพม่า ในรัชกาลพระมหาจักรพรรดิ ครองอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒

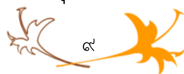

ด้วยเมืองพิษณุโลก สุโขทัย และสวรรคโลก(ศรีสัชนาลัย) นั้นเป็นสมรภูมิในการรบระหว่างกรุงศรีอยุธยาและพม่าเป็นเวลานาน เหตุการณ์ที่นำไปสู่การสิ้นสุดการผลิตเครื่องถ้วยสุโขทัยอย่างสมบูรณ์คือ เมื่อพระยาสุโขทัยและพระยาสวรรคโลก ตั้งแข็งเมืองกับสมเด็จพระนเรศวรหลังการประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงในพ.ศ.๒๑๒๗ โดยในครั้งนั้นพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับกล่าวตรงกันไว้ว่าสมเด็จพระนเรศวรได้นำทัพมาปราบเมืองสุโขทัยและเมืองสวรรคโลกและโปรดให้กวาดต้อนชาวเมืองสุโขทัยและเมืองสวรรคโลกไปยังเมืองพิษณุโลกและกรุงศรีอยุธยาและเมื่อทรงชนะศึกหงสาวดีในปีพ.ศ.๒๑๓๕ แล้วก็โปรดให้พระศรีเสาวราชว่าราชการเมืองสุโขทัย และหลวงจ่าว่าราชการเมืองสวรรคโลก ซึ่งถูกทิ้งร้างไปนานถึง ๘ ปี

ในการขุดแต่งโบราณสถานวัดพระยายมราชนี้ได้พบ ประติมากรรมดินเผาเคลือบสองสีรูปมังกรหรือนาคในสภาพสมบูรณ์จำนวน ๒ ชิ้นและเศษชิ้นส่วนรูปเทวดาและมังกร การได้พบ ประติมากรรมดังกล่าวจำนวนมาก ทั้งจากการขุดแต่งบริเวณวิหารและอุโบสถทำให้สามารถสรุปได้ว่ามีการนำประติมากรรมดังกล่าวมาประดับตกแต่งในส่วนของช่อฟ้า หางหงส์และบริเวณบันได หลักฐานประติมากรรมดังกล่าวสอดคล้องกับการได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเขียนลายด้วยสีดำใต้เมืองศรีสัชนาลัยในราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาระบุว่า ได้โปรดแต่งตั้งกำหนดตำแหน่งศักดินาขุนนางทั้งอัครมหาเสนาบดีสมุหกลาโหมและสมุหนายก รวมทั้งได้กำหนดตำแหน่งจตุสดมภ์ ทั้ง ๔ คือ เวียง วัง คลัง นา และโปรดให้เสนาบดีกระทรวงวังหรือพระนครบาลดำรงตำแหน่งเจ้าพระยายมราช ในครั้งนั้นพิษณุโลกมีฐานะเป็นเมืองมหาราชด้วยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ใช้เมืองพิษณุโลกเป็นที่มั่นในการรบพุ่งป้องกันหัวเมืองทางด้านเหนือ คือเมืองแพร่ เมืองน่าน จากการรุกรานของอาณาจักรล้านนาในสมัยพญาติโลกราช เมื่อสิ้นสุดแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในพ.ศ. ๒๐๑๖ เมืองพิษณุโลกก็กลับมาดำรงในฐานะเมืองหน้าด่าน ที่ปกครองโดยพระมหาอุปราช พระเจ้าลูกเธอพระอาทิตยวงศ์

การใช้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองมหาราชในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอาจนำไปสู่การสันนิษฐานได้ว่าตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีและจตุสดมภ์ ทั้ง ๔ คงถูกนำมาใช้ในการปกครองเมืองพิษณุโลกด้วยไม่เป็นที่แน่ชัดนักว่าวัดพระยายมราชจะถูกสร้างขึ้นในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือไม่ แต่การศึกสงครามกับเมืองเชียงใหม่โดยใช้เมืองพิษณุโลกเป็นที่มั่นของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา สิ่งที่จำเป็นในการทำสงครามประการหนึ่ง

นอกเหนือจากผู้นำ ยุทธวิธี อาวุธ และกำลังพลแล้วคือเสบียงอาหาร ซึ่งนอกเหนือจากพื้นที่ราบกว้างขวางของกำแพงเพชร เพชรบูรณ์ พิจิตรและสุโขทัยแล้ว การขุดคลองยมราชเชื่อมต่อจากคลองบางแก้วไหลคดเคี้ยวเข้าเลี้ยงพื้นที่ราบลุ่มด้านใต้ของเมืองพิษณุโลกนั้นย่อมมีความเกี่ยวพันกับการใช้เส้นทางดังกล่าวในการคมนาคมและเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรกรรม ในปัจจุบันพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำน่านและแม่น้ำยมของอำเภอบางระกำ อำเภอเนินมะปรางและอำเภอวังทอง ทางตอนใต้นั้นยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแหล่งสำคัญของจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน

การได้พบร่องรอยของเครื่องปั้นดินเผาขนาดเล็กทรงกระปุกจำนวนมากบรรจุกระดูกวางเรียงรายไว้บริเวณรอบวิหารและเจดีย์แสดงให้เห็นว่าโบราณสถานแห่งนี้มีความเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์การสงครามระหว่างอยุธยาและพม่าในช่วงเวลาแต่ทิ้งร้างโบราณสถานแห่งนี้ไปนั้นน่าจะเกิดขึ้นในราวต้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งอะแซหวุ่นกี้ตั้งทัพล้อมเมืองพิษณุโลกที่มีการทำสงครามเยิ่นเย้อเป็นเวลานานร่วม ๖ เดือน โดยครั้งนั้นทัพพม่าตั้งล้อมเมืองพิษณุโลกทั้งสองฝั่งลำน้ำน่าน ทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้าตากสินตั้งที่ปากพิงใต้เมืองพิษณุโลกและตรงคลองบางกระพวงด้านทิศตะวันตกของวัดพระยายมราช บ้านยมราชหรือค่ายยมราชอาจเป็นค่ายของฝ่ายไทย ไทยที่ตั้งมั่นรับพม่าที่เข้าตีเมืองพิษณุโลก

หลังได้เมืองพิษณุโลกแล้วทัพของ อะแซหวุ่นกี้ได้เผาทำลายเมืองพิษณุโลกและกวาดต้อนผู้คนไปกรุงอังวะสิ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ เมื่อ เนมโยสีหซุยยะ นำพลทัพกรุงอังวะเพียง ๕๐๐๐ คนมาตั้งล้อมสุโขทัยและพิษณุโลกจึงได้เมืองพิษณุโลกโดยไม่ต้องต่อรบด้วยว่าผู้คนต่างพากันทิ้งร้างบ้านเรือน แห่งตนไปเสียแล้วสิ้น

ประวัติศาสตร์ที่สรุปพอสังเขปจากเอกสารต่างๆ และการเสนวนาเมืองยมราชทั้งสองครั้งทำให้มีหลักฐานเชื่อได้ว่า มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เขตพื้นที่พิษณุโลกวันนี้ในอดีตเคยเป็นชุมชนโบราณ เราทุกคนต้องช่วยกันสืบสานศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย ในพื้นที่นี้ด้วยความรักและหวงแหนและสืบทอดองค์ความรู้ต่างๆให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ตั้งแต่เรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ ศิลปวัตถุตั้งแต่เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ผ้าทอ อาหารพื้นบ้าน ประเพณีพื้นบ้านต่างๆ มหาวิทยาลัยฯ ตระหนักดีถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จึงได้ดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภายในมหาวิทยาลัยฯ ที่ชั้น ๑ ตึก ๑๒ เปิดบริการทุกวันเว้นวันหยุดราชการ หากท่านใดสนใจองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมสามารถเข้าชมได้หรือเข้าชมทางเว็บไซท์ www.plc.rmutl.ac.th และ www.socialscience.igetweb.com หรือโทรศัพท์ ๐๕๕ ๒๖๒๗๘๙ , ๐๕๕ ๒๙๘๔๓๘ ต่อ ๑๑๕๓ โทรสาร ๐๕๕ ๒๙๘๔๔๐ หรือ supawanpunjan@rmutl.ac.th

กลอย

มาลา คำจันทร์

“อยู่ดอยสะเก็ด กินเห็ดสูนกลอย
อ้ายอยู่บนดอย กินกลอยสูนข้าว”

ตอนเป็นเด็กอยู่ที่เมืองพาน เคยพูดล้อเลียนเพื่อนชาวดอยสะเก็ดด้วยค่าวสั้นๆบทนี้ ตอนนั้นยังเล็กมากๆ เรียนอยู่ป.หนึ่งหรือป.สองเท่านั้น ยังไม่เคยเห็นหัวกลอยจริงๆ เสียด้วยซ้ำ แต่ก็เคยกินกลอยอยู่บ้าง แม่ค้ามักเอากลอยมานึ่งแล้วใส่เป็นส่วนผสมของข้าวมัน(ข้าวเหนียวสังขยา) ต่อมาเมื่อโตขึ้น ได้รับรู้รับฟังเรื่องราวเก่าหลัง ย่าเล่าว่าสมัยบ้านกลั้นเมืองอยาก ย่าเอากลอยมานึ่งผสมข้าวให้พ่อกับอากิน คือแทนที่จะกินแต่ข้าวทั้งสิบส่วน ก็ให้กินแค่เจ็ดส่วน อีกสามส่วนเป็นกลอย

อ่านประวัติพระครูบาขาวปี ช่วงต้นของชีวิต ท่านก็กินกลอยผสมข้าวเช่นกัน บางทีก็มีแต่กลอย ไม่มีข้าวกิน รูปร่างท่านก็เลยเล็ก

ตอนเป็นครูดอยอยู่บนดอย ได้เห็นหัวกลอยและต้นกลอย กลอยเป็นพืชลงหัว หากอยู่ในที่อุดมสมบูรณ์ บางหัวโตเท่ากระบุงก็เคยเห็นมาแล้ว ลำต้นจะเป็นเถา ลากเลื้อยเพ่นพ่านไปถึงไหนต่อไหนก็ได้ ใบจะแยกเป็นใบย่อมมีสามแฉก สิ่งที่เราเอามากินคือหัว

กลอยเป็นพืชมีพิษ พิษอยู่ในหัวกลอยที่เรากินนั่นเอง หากทำไม่เป็นก็จะมีพิษตกค้าง ทำให้มึนเมาขนาดหัวทิ่มตกดอยได้ พี่น้องบนดอยที่ผมไปสอนเอากลอยมาหั่นอยู่ข้างห้วย ขอลองหั่นบ้าง เขาว่ามันคันนะครู คันก็คัน ก็มันอยากรู้นี่ หั่นได้แค่แว่นสี่ห้าแว่นก็ได้เรื่องเลย

ยางกระเด็นถูกตรงไหนก็คันตรงนั้น

ต้องวักน้ำล้างบ่อยๆถึงจะหาย อาจเพราะเหตุนี้เอง เขาจึงหั่นกลอยข้างห้วย

หั่นแล้วก็เขี่ยลงกระชุแล้วเอาแช่ไว้ในห้วยนั่นเอง แช่สักสองสามคืนเป็นอย่างต่ำต้องแช่น้ำไหล ถึงจะสลายพิษออกจากเนื้อกลอยได้ หากเป็นน้ำนิ่ง พิษออกไม่หมด เห็นเขาว่าอย่างนั้น

แช่จนแน่ใจแล้ว เอาขึ้นจากห้วยมาล้างน้ำสะอาดอีกทีเพื่อขจัดสารละลายเจือปนอื่นๆที่ไหลมากับห้วย แล้วเอาไปตากแดดให้แห้ง ถึงจะเอามาทำนั่นทำนี่กินได้

กลอยที่เห็นในรูปที่เอามาลงประกอบ เป็นขนมที่ทำสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ไม่ได้ขุดเอง หั่นเองหรือนึ่งเอง แต่ซื้อกลอยที่เขาทำสำเร็จแล้วมาจากตูบกาดข้างทางที่อำเภอลี้ พอดีวันนั้นเป็นวันขึ้นสิบสี่ค่ำ รุ่งขึ้นเป็นวันสิบห้าค่ำ ก็เลยนึกถึงตุ๊ลุง ท่านชอบกินกลอยนึ่งก็เลยซื้อมา ถึงบ้านก็เอาให้แม่ละอ่อนแช่น้ำคืนหนึ่งแล้วถึงจะเอาไปนึ่ง พอแช่แล้วมันจะพองตัว หากไม่แช่แล้วนึ่งเลยจะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้เหมือนกัน ไม่ได้ทดลอง เดาเอาว่าก็น่าจะพอง แต่คงต้องใช้เวลานึ่งนาน เปลืองไฟโดยใช่เหตุ นึ่งสุกแล้วก็เอามาใส่จาน โรยด้วยน้ำตาลทรายมะพร้าวขูดและงัวฆ่าคืองาคั่ว ก่อนจะเอาไปถวายตุ๊ลุงก็เลยขอถ่ายรูปไว้ แล้วเอามาเขียนเล่าสู่กันฟัง

นอกจากเอานึ่ง เห็นแม่ค้ากล้วยแขกบางเจ้าเขาเอากลอยชุบแป้งลงทอดด้วย กรุบๆกรอบๆ ดี กรอบเพราะกลอยหรือกรอบเพราะผงกรอบอันนี้ไม่รู้ ยังไม่เคยทดลองทอดกลอยสักครั้ง หากทำกินเอง ทำดีๆ พิถีพิถันหน่อยก็ไม่น่าจะไปพึ่งผงกรอบที่เป็นสารเคมี อาจไม่กรอบถึงขนาดนั้น แต่ก็คงไม่เหนียวหนึบหนับเป็นตังเมละกระมัง

อ่านเรื่องกลอยในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ พบข้อความที่น่าสนใจบางอย่างเกี่ยวกับกลอย ท่านว่าไม่ควรกินกลอยดิบๆ กินแค่กำปั้นก็อาจทำให้ตายได้ แต่หากใครแพ้พิษกลอย ท่านให้กินน้ำอ้อยแก้ นอกจากนี้ กลอยดิบยังใช้เป็นยาได้ ชาวชนบทจะโขลกกลอยดิบพอกแผลให้วัวควายเพื่อฆ่าหนอนที่ฟอนเนื้อ

กลอยดิบๆ มีพิษมาก ท่านว่าชาวป่าแถบมะลายูเช่นพวกเงาะป่า ใช้น้ำจากหัวกลอยผสมกับยางน่องทาลูกธนู ทำให้กลายเป็นธนูอาบยาพิษฯ๑๛

พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลองคนสุดท้าย
(พ.ศ.๒๔๓๕ – ๒๔๔๕)
ผู้อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองระหว่างล้านนากับสยาม

ภูเดช แสนสา[*]

“พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ” มีนามเดิมว่า **“เจ้าหนานคันธิยะ”** หรือ **“เจ้าหนานขัติยะ”** ถือกำเนิดเมื่อประมาณพ.ศ.๒๓๗๕ ที่โฮงหลวง(คุ้ม)เจ้าเมืองลองบ้านดอนทราย มีพี่น้องเท่าที่ปรากฏ ๑ คนคือ เจ้าแก้วกัญญา (สมรสกับแสนราชสมภาร บ้านดอนทราย ต้นสกุล “สมภาร”) พญาขัณฑสีมาโลหะกิจเป็นบุตรชายคนโตของพญาไชยชนะชุมพู เจ้าเมืองลอง (แสนหลวงเจ้าเมืองลอง, พ.ศ.๒๓๙๘ – ๒๔๓๕) และเป็นหลานของพญาเววาทะภาษิต เจ้าเมืองลอง(ถึงพ.ศ.๒๓๙๘) ที่สืบเชื้อสายมาจากสกุลวงศ์เจ้าช้างปาน โดยมี “พญาช้างปาน” หรือ “เจ้าช้างปาน” เป็นต้นสกุลวงศ์ที่ขึ้นครองเมืองลองระหว่างพ.ศ.๒๑๔๒ – ๒๑๖๐ สามารถเรียงลำดับรายนามเจ้าเมืองลองที่สืบเชื้อสายในสกุลวงศ์เจ้าช้างปานเท่าที่ปรากฏได้ดังนี้ คือ

(๑) พญาช้างปาน (๒) พญาครุฑราช (๓) พญาเลาคำ
(๔) พญาจอมหัวคำ(เจ้าขะโจ๋มหัวคำ) (๕) พญาหน่อคำ (๖) พญาลิ้นคำ
(๗) พญาไชย (เจ้าไชยยะ) (๘) พญาขุนท่า (๙) พญาคำลือ
(๑๐) พญาคำฝั้น (๑๑) พญาคำลิ่ม (๑๒)พญาชื่นสมบัติ(ต้นสกุล “ชื่นสมบัติ”)
(๑๓) พญาพรหมราช (๑๔) พญาไชยราชา (๑๕) พญาศากยะ
(๑๖) พญาเววาทะภาษิต (เจ้าพญาเฒ่า, ต้นสกุล “เววา”) (๑๗) พญาไชยชนะชุมพู
(๑๘) พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ (ต้นสกุล “โลหะ”)[1]

ในเบื้องต้นได้อุปสมบทศึกษาศาสตร์แขนงต่างๆ กับครูบาอินทปัญญาวิชาเพียร (บางช่วงเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านปิน) ครูบาศรีทิ และครูบาญาณรังษี ที่วัดหลวงฮ่องอ้อ(วัด

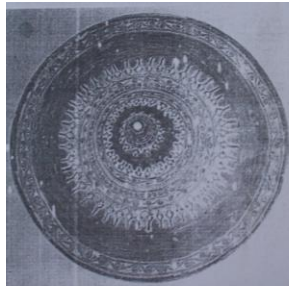
[*] อาจารย์พิเศษสาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

[1] ภูเดช แสนสา, **เมืองลอง : ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนา จากรัฐจารีตถึงปัจจุบัน**, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พ.ศ.๒๕๕๒, หน้า ๔๙ และ ๒๒๓.

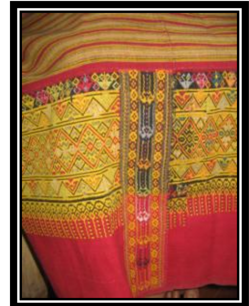

พระธาตุศรีดอนคำ) และเมื่อลาสิกขานอกจากได้ช่วยบิดาในการปกครองบ้านเมือง ยังได้ทำการค้าขายไม้ขอนสักส่งไปขายทั้งที่เมืองสวรรคโลกและบางครั้งก็ส่งไปถึงกรุงเทพฯ[1]

จนกระทั่งพ.ศ.๒๔๓๓ ได้รับแต่งตั้งจากพญาไชยชนะชุมพู เจ้าเมืองลองผู้เป็นบิดาให้รับตำแหน่งเป็น "แสนหลวงขัติยะ" และในปีพ.ศ.๒๔๓๕ เจ้าหลวงนรนันทไชยชวลิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง องค์ที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๔๓๕ – ๒๔๔๐) ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(ทิพจักราธิวงศ์) ทรงโปรดรับรองแต่งตั้งขึ้นเป็น "พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ" เจ้าเมืองลอง ที่ชาวเมืองนิยมเรียกพ้องกับนามเดิมว่า "เจ้าพญาคันธสีมาโลหะกิจ" หรือเรียกสามัญนามว่า "พ่อเฒ่าเจ้า" ได้รับประทานเครื่องเทียมยศ(เครื่องสูง)จากเจ้าผู้ครองนครลำปาง คือ กุบละแอจิกคำ จ้องคำ ง้าวคอเงิน หอกคอเงิน ดาบหลูบเงิน ฯลฯ ส่วนพญาไชยชนะชุมพู เนื่องจากชราภาพมีอายุถึง ๘๐ ปี(เกิดพ.ศ.๒๓๕๕) เจ้าหลวงนรนันทไชยชวลิตจึงโปรดเลื่อนเป็นเจ้าเมืองลองจางวางช่วยกันปกครองบ้านเมือง[2]

กุบละแอจิกคำ(หมวกเทียมยศ)ของพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลอง
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง อ.ลอง จ.แพร่)

ซิ่นตีนจกเมืองลองมีหมายซิ่น ฝีมือแม่บัวคำ ไชยขันแก้ว ธิดาเจ้าเมืองลอง

พญาขัณฑสีมาโลหะกิจมีอำนาจปกครองภายในเมืองลอง(ปัจจุบันคือพื้นที่บริเวณอำเภอลอง อำเภอวังชิ้น และบางส่วนของตำบลไทรย้อย อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่) โดยอิสระมากระดับหนึ่ง มีอำนาจราชศักดิ์เป็น "เจ้าชีวิต" สามารถลงอาชญาประหารชีวิตคน

[1] กจช ๕ กร ๕ รล-พศ.๑๐ / ๖๐ นายหนานขัติยะบุตรแสนหลวงเจ้าเมืองลอง ร้องกล่าวโทษเจ้านครลำปาง

[2] กจช.ร. ๕ กร ๕ ม/๑ เรื่องเมืองลองวิวาทกับเมืองนครลำปาง (ก.ย. ๑๐๔ – ๒๔ มิ.ย.๑๑๐)

ภายใต้การปกครองได้[1] ซึ่งเมืองลองเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครลำปาง และมีเมืองต้า (ปัจจุบันคือตำบลเวียงต้า ตำบลต้าผามอก อำเภอลอง)เป็นเมืองขึ้นของเมืองลองอีกชั้นหนึ่ง พญาขัณฑสีมาโลหะกิจมีพันธะต่อเจ้าผู้ครองนครลำปาง คือ

(๑) เข้าคารวะปีละ ๓ ครั้ง ในวันกินน้ำสัจจะที่วัดหลวงไชยสัณฐาน(วัดบุญวาทย์วิหาร)ว่าจะจงรักภักดีต่อเจ้าผู้ครองนครลำปางที่จัดขึ้นปีละ ๒ ครั้ง และวันเข้าคารวะเจ้าผู้ครองนครลำปางที่หอคำพร้อมมีนักดนตรี ช่างฟ้อนหญิง ช่างฟ้อนชายลายเชิงหอกดาบในเดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ (ประมาณเดือนพฤษภาคม)[2]

(๒) ส่งส่วยประจำปีเป็นเครื่องสระเกล้าดำหัวเจ้าผู้ครองนครลำปางในเดือน ๗ (ประมาณเดือนเมษายน) คือ ส่วยเหล็กเมืองลองปีละ ๔๐ หาบ(๒,๔๐๐ กิโลกรัม) ผ้าห่มของกะเหรี่ยงหมู่บ้านต่างๆ ซิ่นตีนจกไหมเงินไหมคำ และเงินค่าตอไม้ ส่วนส่วยสินน้ำใจ เช่น ทองคำ งาช้าง สีผึ้ง หรือของมีค่าอื่นๆ แล้วแต่จะจัดส่งขึ้นถวาย ซึ่งทางฝ่ายเจ้าเมืองต้าและขุนนางก็จะเตรียมเหล็กเมืองต้าจำนวน ๘ หาบ(๔๘๐ กิโลกรัม)ขึ้นถวายเจ้าผู้ครองนครลำปาง ขณะเดียวกันก็จะเตรียมเหล็กเมืองต้าและของมีค่าอีกจำนวนหนึ่งเพื่อเข้าสระเกล้าดำหัวเจ้าเมืองลองอีกด้วย[3]

ก้อนเหล็กลอง(เหล็กหัว)ที่นำส่งเป็นส่วยขึ้นถวายเจ้าผู้ครองนครลำปางประจำทุกปี (ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดพระเจ้าทันใจ จ.ลำปาง)

(๓) ของถวายกรณีพิเศษ คือ เมื่อพบของหายากหรือของแปลกประหลาดเกิดขึ้นในเมืองลองเช่น พ.ศ.๒๔๐๐ พญาไชยชนะชุมพู เจ้าเมืองลอง และครูบาชุมพู นำดอกต้นโพธิ์สีขาวอมชมพู ๙ ดอกจากวัดบ้านปิน(วัดโพธิบุปผาราม) ขึ้นถวายเจ้าหลวงวรญาณรังษี[4] เป็นต้น

ในสมัยพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เป็นเจ้าเมืองลอง มีพ่อเมืองทั้ง ๔ และขุนเมืองทั้ง ๘ เป็นเสนาเค้าสนาม ๑๒ ขุนช่วยปกครองเมืองลอง คือ

---

[1] “สำเนาใบบอกแสนหลวงธาณี แสนเขื่อนแก้ว และท้าวอุตมะ ถึงเจ้านครลำปางและเจ้านายบุตรหลาน” ใน กจช. ร.๕ ม.๓๗ / ๑ เรื่องเมืองลองวิวาทกับเมืองนครลำปาง (ก.ย.๑๐๔ – ๒๔ มิ.ย.๑๑๐).

[2] กจช.ร. ๕ กร ๕ ม.๕๘ – ๖๕ การปกครองเมืองนครลำปาง ๒๐ ม.ค. ๑๑๘

[3] กจช.ร. ๕ กร ๕ รล-พศ ม้วนที่ ๑๐ พศ.๑๐ คำแสนหลวงกรมการเมืองลอง

[4] แผ่นจารึกประวัติวัดโพธิบุปผาราม(วัดบ้านปิน) ตำบลบ้านปิน อำเภอลอง จังหวัดแพร่

(๑) **พญาวังใน** ปฐมเสนาบดี(บ้านดอนทราย) มีหน้าที่ด้านการปกครอง(ต้นสกุล “วังสมบัติ”)

(๒) **พญาราชสมบัติ** เสนาบดีที่สอง (บ้านดอนทราย) มีหน้าที่ด้านการคลัง

(๓) **พญาประเทศโสหัตติ** เสนาบดีที่สาม (บ้านดอนมูล) มีหน้าที่ด้านการยุติธรรม (ต้นสกุล “เมืองลอง”)

(๔) **พญาเมืองชื่น**(พ่อเมืองชื่น) เสนาบดีที่สี่ (บ้านห้วยอ้อ) จัดพิธีเลี้ยงผีเมืองลอง เกณฑ์ทำส่วยเหล็ก

ส่วนขุนเมืองทั้ง ๘ ก็ทำหน้าที่ต่างๆ เช่น **“แสนบ่อ”** เกณฑ์ช้างม้าบรรทุกส่วยไปส่งเมืองนครลำปาง, **“หมื่นกลางโฮง”**(หมื่นโฮง, บ้านนาตุ้ม) ดูแลรักษา เกณฑ์คนซ่อมแซม และจัดการเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับโฮงไชยผีเมืองและคุ้มกลางน้ำ(คุ้มวังถ้ำ)ของเจ้าผู้ครองนครลำปางที่บ้านนาตุ้ม, **“หมื่นกลางศาล”**(บ้านดอนทราย) ดูแลเรื่องราวต่างๆ ที่เค้าสนามเมืองลอง ตลอดถึงเกณฑ์ซ่อมแซมโฮงไชย(คุ้ม)เจ้าเมืองลอง หรือ **“หัวศึกเมือง”**(แม่ทัพ) ดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ฯลฯ โดยพญาขัณฑสีมาโลหะกิจมีองครักษ์ที่ไว้วางใจคือ **“แสนไชยมงคล”**(ต้นสกุล “ชัยมงคล”) บ้านนาจอมขวัญ และแสนไชยมงคลก็ถือว่าเป็นแม่ทัพของเมืองลองคนสุดท้าย

พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ(เจ้าหนานคันธิยะ) ได้สมรสกับแม่เจ้าบุญมา(ถึงแก่กรรม พ.ศ.๒๔๖๙)เชื้อสายของเจ้านายเมืองเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนแบ่งเข้ามาไว้ในเมืองลอง พร้อมกับรับสัมปทานป่าไม้ที่ห้วยแม่ลานจึงได้ตั้งถิ่นฐานที่บ้านแม่ลานเหนือของภรรยา เมื่อได้รับสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าเมืองลองจากเจ้าผู้ครองนครลำปาง จึงสร้างโฮงหลวงขึ้นที่บ้านแม่ลานเหนือ พญาขัณฑสีมาโลหะกิจมีบุตรธิดากับแม่เจ้าบุญมา ๖ คน คือ

(๑) **แม่จันทร์ฟอง**(ฟอง) โลหะ (สมรสแต่ไม่มีทายาท)

(๒) **แม่บัวเขียว** สมรสกับพ่ออ๋อ ฟูเปี้ย มีบุตรธิดา ๔ คน คือ

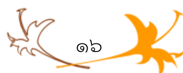
(๑) แม่เฮือน พลเสริม (๒) พ่อหนานเป็ง ฟูเปี้ย
(๓) แม่แก้ว รินจ่อ (๔) แม่สุข ฟูเปี้ย

(๓) **พ่อหนานปัญญาเถิง** โลหะ สมรสกับแม่บัวคำ มีบุตรธิดา ๖ คน คือ

(๑) พ่อน้อยใจ๋ โลหะ (๒) พ่อหนานทอง โลหะ
(๓) แม่บัวผัน ไชยแก้ว (๔) พ่อไหว โลหะ
(๕) แม่ฟองแก้ว ไชยแก้ว (๖) นายหวัน โลหะ

(๔) **แม่บุญเมือง** สมรสกับพ่อหนานพรหมจักร ไชยขันแก้ว มีบุตรธิดา ๖ คน

(๑) แม่ปิ๋ว ภักดี (๒) พ่อน้อยคำน้อย ไชยขันแก้ว
(๓) พ่อก๋องแก้ว ไชยขันแก้ว (๔) แม่คำป้อ ไชยขันแก้ว

(๕) แม่บัวผัด ปัญญารักษ์ดำรง (๖) พ่อน้อยมา ไชยขันแก้ว

(๕) **แม่บัวทิพย์**(บัวติ๊บ) สมรสกับพ่อหนานอินทร์ หมื่นอาษา มีบุตรธิดา ๕ คน

(๑) พ่อน้อยทอง หมื่นอาษา (๒) พ่อน้อยมูล หมื่นอาษา

(๓) แม่ตอง ชุ่มเชื้อ (๔) พ่อศรี หมื่นอาษา

(๕) แม่แก้วไหลมา นาระกันทา

(๖) **แม่บัวคำ** สมรสกับพ่อหนานยศ(ยอด) ไชยขันแก้ว มีบุตรธิดา ๕ คน

(๑) แม่ฟอง ไชยพรม (๒) พ่อหนานอินจันทร์ ไชยขันแก้ว

(๓) พ่อน้อยอินสม ไชยขันแก้ว (๔) พระอธิการจันทร์คำ ญาณคุตฺโต

(๕) แม่บัวจิ๋น ปิ่นไชยเขียว[1]

พ่อเฒ่าหนานปัญญาเถิง โลหะ
บุตรชายคนเดียวของพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ
เจ้าเมืองลอง
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดแม่ลานเหนือ)

แม่บัวคำ ไชยขันแก้ว
ธิดาคนเล็กของเจ้าเมืองลองคนสุดท้าย
(ที่มา : พิพิธภัณฑ์วัดแม่ลานเหนือ)

[1] สัมภาษณ์พระอธิการจันทร์คำ ญาณคุตฺโต (หลานพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ) อายุ ๘๑ ปี วัดแม่ลานใต้ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙, พ่อหนานอินจันทร์ ไชยขันแก้ว (หลานพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ) อายุ ๙๐ ปี บ้านเลขที่ ๔๙ หมู่ ๔ บ้านใหม่ ต.บ้านปิน อ.ลอง จ.แพร่ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ และแม่บัวจิ๋น ปิ่นไชยเขียว (หลานพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ) อายุ ๗๘ ปี บ้านเลขที่ ๕๕ หมู่ ๑๑ บ้านแม่ลานเหนือ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๙

พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เป็นเจ้าเมืองที่มีความรักและหวงแหนเมืองลองเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏมักควบม้าคู่ใจออกตรวจตราดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และไพร่บ้านพลเมืองอยู่สม่ำเสมอ ท่านเป็นเจ้าเมืองที่มีอำนาจบารมีในโลกทัศน์ของชาวเมืองลอง เพราะได้ครอบครองของวิเศษที่เกิดมาคู่บารมีสำคัญ ๒ อย่าง คือ

(๑) **"แหวนเป็กมะขูด**(มะกรูด)" หรือ "แหวนเป็กมะขูดมหานิลดำ" ครูบาหลวงจันทร์ วัดแม่ลานใต้นำมามอบให้ เล่าสืบมาว่าถ้าเอาหัวแหวนขึ้นจะอยู่ยงคงกระพัน หากเอาหัวแหวนลงจะล่องหนหายตัว จึงมีเรื่องเล่าสืบมาว่าเมื่อพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ ออกตรวจตราบ้านเมืองชาวเมืองมักได้ยินแต่เสียงฝีเท้าม้ากระทบพื้นแต่มองไม่เห็นตัว

(๒) **"ไก่ปู้แก้ว"** แสนมิ่งเมืองมูล (เจ้าแก้วเมืองมูล, บุตรหลานสืบสกุล "แสนมูล" และ "แสนสา") บ้านนาตุ้มนำมามอบให้ เล่าสืบมาว่าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นจะขันทั้ง ๔ ทิศๆ ละหนึ่งครั้ง[1]

ขณะเดียวกันท่านจะเป็นผู้นำประกอบประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของเมืองลอง เช่น เป็นประธานล่องเรือตามแม่น้ำยมไปนมัสการพระธาตุแหลมลี่ที่เรียกว่า **"ล่องวัดเดือน ๖"** หรือร่วมเป็นผู้นำเลี้ยงผีเมืองลอง(บ่อเหล็กลอง) ตลอดถึงเป็นผู้อุปถัมภ์บวรพุทธศาสนาอยู่สม่ำเสมอ ดังเช่น สร้างวัดคันธารส(วัดแม่ลานเหนือ) สร้างกลองแอวถวายวัดพระธาตุศรีดอนคำ หรือบูรณะปิดทองพระธาตุศรีดอนคำ ซึ่งท่านได้ปกครองเมืองลองตามรูปแบบ **"เจ้าชีวิต"** ดั่งที่สืบจารีตตั้งแต่บรรพบุรุษเสมอมา

สถานที่ฝังศพของพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลอง
หน้าทางเข้าป่าช้าบ้านแม่ลานเหนือช่วงพ.ศ.๒๔๔๕ - ๒๔๔๘

จนกระทั่งพ.ศ.๒๔๔๒ สยามใช้การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ได้ยึดรวม "ล้านนาประเทศ" ที่เคยเป็นประเทศราชเข้าเป็นส่วนหนึ่งไม่ให้มีอำนาจอิสระปกครองตนเองอีกต่อไป หัวเมืองทั้งหลายในล้านนาจึงได้รับผลกระทบโดยทั่วกัน รวมถึงเมืองลองกับ

---

[1] สัมภาษณ์พ่อหนานอินจันทร์ ไชยขันแก้ว (พ่อหนานอินจันทร์ฟังจากแม่คือแม่บัวคำธิดาพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ), (อ้างแล้ว).

เมืองต้าที่ถูกยุบรวมกันเป็นแขวงเมืองลอง(อำเภอลอง) จังหวัดลำปาง(โอนย้ายขึ้นกับจังหวัดแพร่ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๔ และพ.ศ.๒๕๐๑ แยกบางตำบลจัดตั้งเป็นอำเภอวังชิ้น) สยามได้ถอดตำแหน่งหน้าที่พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลอง พ่อเมืองลองทั้ง ๔ ขุนเมืองทั้ง ๘ และขุนนางในเมืองลองไม่ให้มีหน้าที่ปกครองตนเองได้อีกต่อไป พร้อมกับจัดส่งข้าราชการชาวสยาม "หลวงฤทธิภิญโญยศ (แถม)" ขึ้นมาเป็นนายแขวง (นายอำเภอ) ปกครองแทน

มีการสร้างระบบราชการ เพื่อดึงอำนาจของเจ้านายขุนนางในเมืองนครประเทศราชทั้ง ๕ คือ เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน เมืองนครน่าน และเมืองนครแพร่ ตลอดถึงเจ้านายขุนนางในหัวเมืองขึ้นของเมืองนครประเทศราช เช่น เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน เมืองฝาง เมืองพาน เมืองสอง ฯลฯ รวมถึง "เจ้า" ในสกุลวงศ์เจ้าช้างปานของเมืองลองเข้าไว้ที่ส่วนกลาง และกลืนไพร่บ้านพลเมืองทั้งหมดให้กลายเป็นพสกนิกรของ **"กษัตริย์สยาม"** เมื่อเจ้าเมืองลองและขุนนางสูญเสียอำนาจราชศักดิ์และผลประโยชน์ที่เคยได้รับสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษได้ล่มสลายลง จึงได้เข้าร่วมมือกันกับเจ้าผู้ครองนคร(กษัตริย์นครประเทศราช) เจ้านาย เจ้าเมือง พ่อเมือง และขุนนางในประเทศราชล้านนาต่อต้านที่ทางฝ่ายล้านนาเรียกว่า **"ฟื้นสยาม"** หรือทางฝ่ายสยามเรียกว่า **"กบฏเงี้ยว"** ในปีพ.ศ.๒๔๔๕ โดยมีบ้านบ่อแก้ว เมืองลองเป็นจุดเริ่มต้นและแหล่งเตรียมการ ได้เกิดความขัดแย้งระหว่าง **"ล้านนาประเทศ"** กับ **"สยามประเทศ"** อย่างรุนแรง

ภายหลังเมื่อเจ้านาย ขุนนาง และชาวเมืองในล้านนาทำการไม่สำเร็จจึงถูกสยามปราบปรามอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะเจ้านายและขุนนางเมืองนครแพร่ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ครั้งนี้มากกว่าหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนา ขณะเดียวกันเหตุการณ์นี้ก็ส่งผลให้เกิดความสูญเสียอันใหญ่หลวงของชาวเมืองลอง เนื่องจากช่วงเช้ามืดวันพฤหัสบดี ที่ ๓๐ เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๔๔๕ (เดือนเกี๋ยงดับ) พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ ถูกกลุ่มคนร้ายจำนวน ๑๒ คนลอบเข้าสังหาร พร้อมกับขุนนางเค้าสนามเมืองลองจำนวน ๓ คนและชาวบ้านเมืองลองอีก ๑ คน ที่โฮงหลวงเจ้าเมืองลอง บ้านแม่ลานเหนือ คือ **แสนแก้ว** บ้านปิน ตำแหน่งจะเรหลวง(หัวหน้าเสมียน), **หนานกันทะสอน** บ้านดอนทราย ตำแหน่งจะเร(เสมียน), **หนานอิสระ** บ้านดอนทราย ตำแหน่งจะเร และคนลาวชาวบ้านนาอุ่นน่องที่มาเสียภาษีค่าตอไม้ หลังจากพญาขัณฑสีมาโลหะกิจสิ้นชีวิตได้ฝังศพไว้หน้าทางเข้าป่าช้าบ้านแม่ลานเหนือเป็นเวลา ๓ ปี และส่งสการ(เผา)ในปีพ.ศ.๒๔๔๘ จัดพิธีปลงศพ ๓ วัน ๓ คืน โดยการอุปถัมภ์ของเจ้าหลวงบุญวาทย์วงษ์มานิต(เจ้าน้อยบุญทวงศ์ ณ ลำปาง)

เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย(พ.ศ.๒๔๔๐ – ๒๔๖๕)[1] ซึ่งการลักลอบสังหารพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลองพร้อมกับกลุ่มขุนนางเมืองลองในครั้งนี้ได้ถูกทำให้เป็นเรื่องปกปิดลึกลับ เนื่องจากไม่มีฝ่ายไหนยกขึ้นมาไต่สวน ทั้งฝ่ายล้านนา(อดีตฐานะประเทศราช) และฝ่ายสยาม(อดีตฐานะเจ้าอธิราช) แต่ในขณะที่บ้านหนานอ่อน ราษฎรเมืองลองถูกเงี้ยวที่ทางสยามติดตามจับเข้ามาปล้นกลับมีรายงานถึงกรุงเทพฯ[2] ส่วนบุตรภรรยาและเครือญาติของเจ้าเมืองลองตั้งแต่เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นก็ปิดตัวเงียบด้วยเช่นกัน

ภายหลังพญาขัณฑสีมาโลหะกิจสิ้นชีวิต ทายาทพร้อมกับชาวบ้านชาวเมืองลองได้สร้างศาลไม้ไว้ข้างโฮงหลวง(คุ้ม)เจ้าเมืองลอง(ทิศตะวันตกวัดแม่ลานเหนือ) แล้วอัญเชิญดวงวิญญาณให้มาสถิตอยู่เมื่อพ.ศ.๒๔๔๕ มีการพลีกรรมสักการะบนบานสานกล่าวอยู่เสมอ และประมาณพ.ศ.๒๕๓๐ ได้ย้ายศาลไม้มาไว้ที่บริเวณหน้าวัดแม่ลานเหนือ จนกระทั่งพ.ศ. ๒๕๔๑ ด้วยระลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านมีต่อเมืองลอง และเพื่อให้ **“พญาขัณฑสีมาโลหะกิจ”** ผู้เป็นเจ้าเมืองที่รักและหวงแหนผืนแผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนแห่งนี้ ได้ปกปักดูแลรักษาเขตขอบขัณฑสีมาบ้านเมืองเหมืองฝายและ “ลูก” “หลาน” “เหลน” “หลีด” “หลี้” ชาวเมืองลองไปตลอดชั่วกาลนาน ชาวเมืองลองจึงร่วมกันจัดสร้างศาลก่ออิฐฉาบปูนขนาดใหญ่พร้อมรูปปั้นของพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ และมีพิธีบวงสรวงพลีกรรมสักการะไหว้สาเจ้าพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ เจ้าเมืองลอง ทุกวันที่ ๑ เดือนมกราคมของทุกปี สืบมาจวบจนปัจจุบัน

รูปเคารพของเจ้าพ่อพญาขัณฑสีมาโลหะกิจ (เจ้าหนานคันธิยะ) เจ้าเมืองลองคนสุดท้าย (พ.ศ.๒๔๓๕ – ๒๔๔๕) ที่ศาลหน้าวัดแม่ลานเหนือ
ปัจจุบันได้รับการสักการะบูชาจากข้าราชการพ่อค้าแม่ค้า ประชาชนในอำเภอลองและพื้นที่ใกล้เคียงอยู่เสมอ
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, ๒๕๕๒)

[1] สัมภาษณ์พ่อหนานสุวรรณ พลเสริม อายุ ๘๔ ปี บ้านเลขที่ ๑๒๓ หมู่ที่ ๑๔ บ้านแม่ลานพัฒนา ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๐

[2] กจช.กรมศิลปากร พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จฯพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(ภาคที่ ๓ การปราบเงี้ยว) (เอกสารตัวเขียน)

ปุปผาล้านนา: ᨷᩩᨷ᩠ᨹᩣᩃ᩶ᩣ᩠ᨶᨶᩣ

ดอกเก็ดถะหวา ᨯᩬᨠᨠᩮ᩠ᨯᨳᩉ᩠ᩅᩣ

ศักดิ์นรินทร์ ชาวงิ้ว *

มีอยู่วันหนึ่ง ได้ไปเดินแถวกาดหลวงตอนเช้า ๆ ก็มีกับข้าวครัวกินมาวางขายให้เลือก บ้างก็เป็นขนม บ้างก็เป็นผักผลไม้ตามฤดูกาลที่จะหาได้ นำมาวางขายเรียงรายตามข้างทางละลานตาไปหมด เมื่อเดินดูไปเรื่อย ๆ ก็มาเห็นอยู่ร้านหนึ่ง มีดอกไม้สีขาว วางขายไว้เป็นมัด ๆ วางเรียงไปกับพวกผักต่าง ๆ ซึ่งดอกของมันสีขาวสะดุดตามาก เหมือนกับจะเรียกร้องความสนใจ ซึ่งก็ได้ผล เมื่อเข้าไปใกล้ถึงรู้ว่าเป็นดอกเก็ดถะหวา ก็เลยซื้อมามัดหนึ่ง ซึ่งก็ไม่แพงเลย มัดละ ๕ บาท มัดหนึ่งมีอยู่ประมาณ ๑๐ ดอก ก็เลยได้ติดไม้ติดมือกลับมา

สำหรับดอกเก็ดถะวานี้ ผู้เขียนเพิ่งมารู้จักชื่อนี้ที่เชียงใหม่ ไม่ใช่ว่าจะไม่รู้จักดอกชนิดนี้ จำได้ว่าที่บ้านของตา จะมีต้นนี้อยู่ที่บันไดบ้าน และมักจะมาหาตัวหนอนตัวใหญ่ ๆ สีเขียว ที่เรียกว่า “แมงบ้งเล็น” เอามาเล่นจากต้นนี้อยู่เสมอ แต่ว่าที่บ้านนั้น ไม่ได้เรียกต้นและดอกนี้ว่า เก็ดถะหวา แต่จะเรียกว่า “ซ้อนห้อ”

การที่เรียกว่า “ซ้อนห้อ” นี่อาจจะเรียกตามลักษณะและถิ่นกำเนิดก็เป็นได้ เพราะว่ารูปดอกของมันเป็นกลีบขาวซ้อนกันหลายชั้น และอีกอย่าง ถิ่นกำเนิดของมันก็อยู่แถวเมืองจีน (อาจจะนำมาจากเมืองจีนทางตอนใต้) ซึ่งล้านนาเรามักจะเรียกทางตอนใต้ของจีนว่า เมืองห้อ ซึ่งเรามักจะได้ยินคนเฒ่าคนแก่พูดเสมอ ๆ ว่า “สิบสองปันนา เขตลื้อ เมืองห้อ” หรือเอกสารโบราณ ใบลานต่าง ๆ ก็มักพบชื่อ “เวียงว้อง เมืองห้อ” อยู่ด้วย

นอกจากนี้ ยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก เช่น แคถะหวา (อ่านว่า แกถะหวา) ภาษาไทยใหญ่เรียกว่า หมอกเต่หว่า ส่วนทางคนไทยภาคกลางจะเรียกว่า พุดซ้อน พุดจีน หรือ พุดใหญ่ หรือชื่อภาษาอังกฤษจะเรียกว่า Cape Gardinia ซึ่งชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Gardenia jasminoides* Ellis จัดอยู่ในวงศ์ RUBIACEAE

เก็ดถะหวา เป็นไม้พุ่มที่ใหญ่พอสมควร สูงประมาณ ๑ – ๓ เมตร บางทีอาจจะสูงถึง ๕ เมตรได้ ทรงพุ่มออกจะกลม เนื่องจากแตกกิ่งก้านออกมามากมาย กอปรกับใบ เป็นใบ

---

* นักวิชาการศึกษา ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

เดี่ยวที่มนรี โคนใบและปลายแหลม ผิวด้านบนของใบนั้นมีสีเขียวเข้ม เป็นมัน ตามติดไล่ไปตามกิ่งที่แตกออกไปนั้น ทำให้มองเป็นพุ่มที่สวยงาม หากเมื่อออกดอก ก็จะออกดอกสีขาวกลีบหนาซ้อนถัด ๆ กันออกหลายชั้น บานสะพรั่ง อาจจะมีเส้นผ่านศูนย์กลางของดอกประมาณ ๖ – ๗ เซนติเมตรเลยทีเดียว (บางพันธุ์ก็มีชั้นเดียว แต่ก็ไม่เป็นที่นิยมกัน) ส่งกลิ่นหอมกรุ่น เย้ายวนใจ ทยอยกันออกดอกให้ชมชื่นกันตลอดทั้งปี

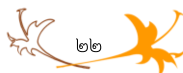
การที่เป็นดอกของมันมีสีขาว ผู้คนก็นิยมนำไปถวายพระเป็นเครื่องพุทธบูชา เชื่อว่าการที่ถวายดอกไม้สีขาว จะได้บุญกว่าดอกไม้สีอื่น เพราะว่า สีขาวเป็นสีของความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากมลทินและความเศร้าหมอง กอปรกับมีกลิ่นหอมที่กรุ่นจรุงใจ น้อมนำให้จิตใจผ่องแผ้วสดใส การที่จะนำไปถวายพระโดยทั่วไป ก็จะนำไปใส่ขันแก้วทั้งสามในวันพระตามปกติแล้ว ก็มักจะเสียบกับส้อมดอก ไปถวายพระ หรือบางครั้ง ก็นิยมนำดอกมาใส่ขันประดับห้อง และเป็นน้ำหอมปรับอากาศในห้องได้เป็นอย่างดี อีกทั้งกลิ่นยังอยู่ได้นานอีกด้วย แม้ว่าจะเหี่ยวแต่ความหอมก็ยังคงอยู่

แม่อุ้ยบางคน ยังนำดอกเก็ดถะหวานี้ มาแซมเสียบไว้กับมวยผม ที่รวบเกล้าไว้อย่างเรียบร้อย เพื่อเป็นการบูชาหัว และถือเป็นเครื่องประดับที่มีความเรียบง่ายตามธรรมชาติ โดยไม่ต้องเสียเงินเสียทองมาซื้อดอกไม้ไหว หรือดอกไม้พลาสติกจอมปลอม มาประดังประเดใส่บนหัว เหมือนกับที่เห็นตามงานต่าง ๆ ทั่วไป แค่เพียงแต่ดอกไม้สดหนึ่งดอก ก็ดูงดงามกว่ามากมายนัก

ดอกเก็ดถะหวา สีขาวนวลหอมกรุ่น มักถูกนำมาประดับบายศรี ในพิธีสู่ขวัญหรือเรียกขวัญ อาจเป็นพระกลิ่นของมันก็ได้ ที่ทำให้ขวัญเจ้าที่ตกหาย หรือไปหลงระเริงอยู่ท่ามกลางแสงสีอันแพรวพราวของแสงไฟ ให้กลับมาหาตัว หาสิ่งที่เป็นเนื้อแท้แห่งตน ในขันบายศรี ก็จะมีดอกไม้อื่นอีกจำนวนมากมาประดับไว้

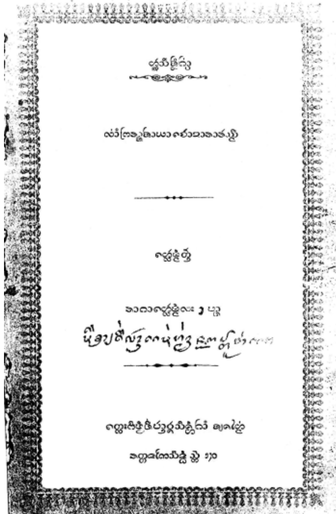
ส่วนประโยชน์อื่นทางยาก็มีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นราก ใช้แก้ไข้ เปลือกของลำต้นแก้โรคบิด ใบใช้ตำแล้วพอกแก้อาการปวดศีรษะ แม้แต่ผล ก็ยังเป็นยาขับพยาธิและขับปัสสาวะ ส่วนความหอมของดอก ยังนำมาสกัดเป็นน้ำมันหอมระเหย ซึ่งอาจเป็นส่วนผสมของน้ำหอม หรือนำมาใช้เป็น Aroma Therapy ก็ได้ ส่วนเมล็ดที่มีสีเหลืองสดใสนั้น ก็นำมาแต่งสีสันของอาหารให้น่ารับประทานอีกด้วย

ดอกไม้ ไม่ว่าจะชนิดใดก็ตาม หาได้เพียงแต่สวยงามประดับโลกเท่านั้น หากแต่มีค่ามีความหมายต่อเราทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่า เรารู้ และมองเห็นค่าของมันหรือไม่เท่านั้นเอง และส่วนใหญ่ มักจะมองของอื่นเมืองไกลว่าดีกว่าของอันบ่มเพาะด้วยจิตวิญญาณและสั่งสมด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน แต่สุดท้ายสิ่งที่ตั้งมั่นด้วยคุณค่าจากเนื้อแท้และจิตวิญญาณแห่งตนย่อมฉายชัดออกมาให้เห็นฯ๑๛

ลำดับขบวนเสด็จ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี
คราวเสด็จเยือนนครเชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๑
จากคร่าวซอของ ท้าวสุนทรพจนกิจ (ใหม่บุญมา)

ชวรินทร์ คำมาเขียว[*]

หน้าปกคร่าวฉบับภาษาล้านนา

คร่าวซอการรับเสด็จพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เสด็จเยือนนครเชียงใหม่ เป็นผลงานการประพันธ์ของท้าวสุนทรพจนกิจ (ใหม่บุญมา) ที่ประพันธ์ขึ้นในคราวที่โดยเสด็จพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเสด็จพระดำเนินเยือนนครเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งถือเป็นการเสด็จเยือนนครเชียงใหม่เป็นคราวแรกภายหลังจากที่ถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทประพันธ์ชิ้นนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ และได้รับการปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยกลาง โดยพระครูอดุลสีลกิติ์ เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ลักษณะของคำประพันธ์เป็นคร่าวซอตามฉันท์ลักษณ์ท้องถิ่นล้านนา คร่าวซอเรื่องนี้มีความยาวทั้งสิ้น ๒๖๓ บท โดยแบ่งเนื้อความได้เป็น ๔ ช่วง ได้แก่ช่วงที่ ๑ ถึงช่วงที่ ๔ เป็นการพรรณนาถึงภาพการเดินทางตลอดจนพระกรณียกิจในระหว่างทางเสด็จตั้งแต่กรุงเทพมหานครถึงนครเชียงใหม่ ส่วนช่วงที่ ๕ ถึง ๖ เป็นการพรรณนาถึงภาพการรับเสด็จและพระกรณียกิจบางส่วนในระหว่างที่ประทับอยู่ในนครเชียงใหม่

เริ่มต้นของคร่าวซอเรื่องนี้เป็นการกล่าวบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา และครูอาจารย์ที่กวีให้ความเคารพ ตลอดจนขออภัยผู้อ่านและการถ่อมตน (ออกตัว) ตามแบบฉบับและจารีตของการแต่งคร่าวซอแบบล้านนา จากนั้นกวีได้กล่าวถึงพระประวัติของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีโดยสังเขป โดยกวีได้ใช้โวหารตามแบบฉบับในการพรรณนาเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงพระชาติกำเนิดอันสูงส่ง ลำดับต่อจากนั้นเป็นการกล่าวถึงการถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเกิดขึ้นในปีรวายเส็ด จุลศักราช ๑๒๔๘ ตั้งแต่ครั้งที่มีพระชนมายุได้เพียง ๑๔ พรรษา ซึ่งตรงกับปี พ.ศ.

---

[*] หัวหน้างานวิชาการ ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

๒๔๒๙ ภายหลังจากที่กล่าวถึงการถวายตัวแล้ว กวีได้กล่าวต่อไปอีกว่าเมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๗ พรรษาจึงมีดำริที่อยากกลับไปเยือนนครเชียงใหม่อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตาแด่พระชนก (พระเจ้าอินทวิชยานนท์) และเยี่ยมเยียนพระญาติพระวงศ์ที่พลัดพรากจากกันมานาน

ลำดับเนื้อความต่อมา กวีกล่าวว่าในการเสด็จพระดำเนินเยือนนครเชียงใหม่ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต และทรงรับเป็นพระธุระในการอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เพื่อให้สมพระเกียรติยศ โดยระหว่างการเสด็จพระดำเนินและประทับอยู่ในนครเชียงใหม่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้า อินทวโรรสสุริยวงศ์พระเชษฐาทำหน้าที่เป็นผู้คอยเฝ้าอภิบาลรักษาต่างพระเนตรพระกรรณ พร้อมกันนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พลตรีพระยาอนุชิดชาญไชย (สาย สิงหเสนี) ทำหน้าที่เป็นพระอภิบาลและเป็นผู้กำกับการในขบวนเสด็จ นอกจากนั้นยังโปรดเกล้า ฯ ให้มีกรมสนมพลเรือนโดยเสด็จดังนี้ ขุนบำเรอนงคราญมีตำแหน่งเป็นปลัดกรมพระพรหมสุรินทร์เป็นผู้แทนของข้าราชการฝ่ายหน้า ท้าวโสภานิเวศ และ เฒ่าแก่ปริกเป็นผู้ควบคุมฝ่ายใน นายบุญภักดีทำหน้าที่นายเวร พร้อมขุนหมื่นอีก ๒ คน

ภาพแห่งการเดินทางครั้งประวัติศาสตร์นี้เริ่มต้นขึ้นที่สถานีรถไฟสามเสน โดยกวีได้พรรณนาความไว้ว่าพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เสด็จพระดำเนินออกจากกรุงเทพมหานครในปีเมืองเล้า หรือ ปีระกา จุลศักราช ๑๒๗๐ ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยประทับรถไฟที่นั่งจากสถานีรถไฟสามเสนในเวลา ๐๘.๐๐ น. ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตลอดจนข้าราชการพ่อค้าประชาชนต่างมาร่วมส่งเสด็จและเฝ้าส่งเสด็จเป็นจำนวนมาก ขบวนรถไฟที่นั่งเคลื่อนออกจากสถานีรถไฟสามเสนถึงเมืองลพบุรี(จังหวัดลพบุรี) ณ ที่นั้นพระยาบุรานุรักษ์เจ้าเมืองได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายกระจาดเป็นที่ระลึก พร้อมกันนั้นได้ทรงพักเสวยพระกระยาหารกลางวันที่เมืองลพบุรีด้วย

ภายหลังจากเสวยพระกระยาหารกลางวันที่เมืองลพบุรีเรียบร้อยแล้วขบวนรถไฟที่นั่งได้เดินทางต่อจนถึงสถานีสบโพนครสวรรค์ (จังหวัดนครสวรรค์) ในเวลาบ่าย ๓ โมงเย็น ณ ที่นั้นข้าหลวงเทศาภิบาลตลอดจนถึงชาวเมืองที่ทราบข่าวต่างมารอรับเสด็จเป็นจำนวนมาก และที่สบโพนครสวรรค์ อันเป็นที่สิ้นสุดของเส้นทางรถไฟสายเหนือในขณะนั้นได้ทรงเปลี่ยนพระราชพาหนะจากขบวนรถไฟเป็นขบวนเรือโดยล่องขึ้นไปตามลำน้ำปิงเรื่อยไปจนถึงนครเชียงใหม่ และที่สบโพนครสวรรค์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ส่งเสด็จเป็นสถานที่สุดท้าย

ขบวนเสด็จหยุดพักที่สบโพนครสวรรค์เป็นเวลา ๖ วัน ซึ่งในระหว่างที่ประทับแรมที่สบโพนครสวรรค์นั้น ได้ทรงเรือเพื่อเยี่ยมชมย่านตลาดการค้าสำคัญ ตลอดจนกราบนมัสการพระปฏิมาในพระอารามที่ชาวเมืองให้ความเคารพสักการะ ซึ่งตลอดเส้นทางที่เสด็จพระดำเนินผ่านนั้นได้มีชาวเมืองที่ทราบข่าวมาเฝ้ารับเสด็จและคอยชื่นชมพระบารมีอยู่อย่างมิขาดสาย จนถึงช่วงค่ำจึงเสด็จกลับไปประทับแรมบนเรือที่นั่งดังเดิม ซึ่งกวีได้พรรณาความไว้ว่าในค่ำคืนนั้นปรากฏมีฝนตกหนักจนถึงรุ่งสาง วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์เวลาบ่าย ๔ โมงเย็นได้มีพระสงฆ์จำนวน ๕ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์บนเรือที่ประทับ และในวันเดียวกันนี้เองพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี ได้เสด็จมาเฝ้ายังเรือที่ประทับ การนี้ทรงโปรดให้มีละครรำพม่าจัดถวายให้ทอดพระเนตรด้วย

เช้าวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ เวลา ๐๘.๓๐ น. ขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากสบโพนครสวรรค์ โดยมีขบวนเรือของข้าหลวงเทศาภิบาลเฝ้าส่งเสด็จจนถึงบ้านยางเอน ค่ำนั้นขบวนเรือที่นั่งได้หยุดพักเพื่อทรงประทับแรมที่บ้านยางเอน ๑ คืน ซึ่งในคืนที่ประทับแรมที่บ้านยางเอนนั้นขบวนเรือที่นั่งต้องประสบกับสายฝนที่ตกลงมาอย่างไม่ขาดสายอีกครั้ง ครั้นรุ่งสางขบวนเรือที่นั่งได้เคลื่อนออกจากบ้านยางเอนผ่านย่านบ้านเรือนที่พักอาศัยของผู้คนที่ตั้งอยู่ตลอดริมสองฝั่งแม่น้ำปิงจนถึงบ้านเก้าเลี้ยว[1] ในเวลาบ่าย ๓ โมงเย็น ณ ที่นั้นได้มีพ่อค้าชาวจีนมาเฝ้ารับเสด็จ พร้อมกันนี้ยังได้จัดให้มีการบรรเลงเครื่องสายดนตรีรับเสด็จอย่างสมพระเกียรติ ค่ำนั้นขบวนเรือที่นั่งได้หยุดประทับแรมที่บ้านเก้าเลี้ยวเป็นเวลา ๑ คืน เช้าวันรุ่งขึ้นขบวนเรือพระ ที่นั่งได้ออกเดินทางต่อเรื่อยมาจนถึงบ้านหัวดงในช่วงค่ำขบวนเรือที่นั่งได้หยุดเพื่อทรงประทับแรมที่บ้านหัวดง ๑ คืน โดยในค่ำคืนนั้นโปรดที่จะทรงจักเข้บนเรือที่ประทับด้วย

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ขบวนเรือที่นั่งออกเดินทางต่อจนถึงเมืองบรรพต[2] ในเวลา ๑๑.๐๐ น. วันเดียวกันนี้ในช่วงบ่ายได้เสด็จเยี่ยมชมย่านตลาดตลอดจนกราบนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดอินทราวาส (จันทราวาส) จากนั้นได้เสด็จต่อไปยังที่ว่าการอำเภอบรรพตพิสัยโดยมีพระสงฆ์จำนวน ๗ รูปเฝ้ารับเสด็จ พร้อมกันนี้ได้มีการทูลเชิญเสด็จให้ประทับแรมยังพลับพลาที่ว่าการอำเภอ ในการนี้ได้ทรงถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์เป็นจำนวนเงิน ๑ ตำลึง เสร็จจากถวายจตุปัจจัยไทยธรรมแด่พระสงฆ์เป็นที่เรียบร้อยแล้วได้เสด็จพระดำเนินไปยังสวนดอกไม้ของชาวบ้านในบริเวณนั้น ทรงโปรดให้รับซื้อดอกไม้จากหญิงชราชาวสวนในราคา ๔ สลึง จากนั้นจึงเสด็จพระดำเนินกลับยังที่ว่าการอำเภอประทับ เช้าวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ เวลา ๐๗.๐๐ น. ขบวนเรือที่นั่งได้เคลื่อนออกจากที่ว่าการอำเภอบรรพตพิสัย

[1] บ้านเก้าเลี้ยว อ. เก้าเลี้ยว จ. นครสวรรค์

[2] อ. บรรพตพิสัย จ. นครสวรรค์

เรื่อยมาจนกระทั่งถึงบ้านแก้วในช่วงค่ำ ค่ำนั้นจึงทรงประทับแรมที่บ้านแก้ว ๑ คืน รุ่งเช้าขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อเรื่อยมาจนถึงบ้านหาดสอ้ม จึงทรงหยุดพักเพื่อเสวยพระกระยาหารเช้า และที่บ้านหาดสอ้มได้มีชาวบ้านที่ทราบข่าวต่างพากันมาเฝ้ารับเสด็จและชื่นชมพระบารมีเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการลั่นฆ้องไชยตลอดจนเปล่งเสียงไชโยโห่ร้องด้วยความปิติยินดีโดยตลอด

จากนั้นขบวนเรือที่นั่งได้ล่องขึ้นตามลำน้ำปิงเรื่อยมาจนถึงเขตติดต่ออำเภอแสนตอ[1] เมืองกำแพงเพชร (จังหวัดกำแพงเพชร) โดยมีขบวนเรือของพระยามรินเฝ้าส่งเสด็จจนสุดเขตแดนติดต่อ ขบวนเรือที่นั่งได้หยุดเพื่อประทับแรมที่อำเภอแสนตอ ๑ คืน

ครั้นรุ่งสางเวลา ๐๗.๐๐ น. ขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากอำเภอแสนตอ โดยมีพระวิเชียรไชยมาถวายการรับรองต่อตามหน้าที่ จนเวลา ๑๑.๐๐ น.ขบวนเรือที่นั่งได้ล่องมาจนถึงเขตวังคนทีจึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารเช้า แล้วทรงออกเดินทางต่อจนถึงวังแขมในเวลาบ่ายคล้อยทรงประทับแรมที่พลับพลาวังแขม ๑ คืน เช้าวันรุ่งขึ้นขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากพลับพลาวังแขม เมื่อล่วงเข้าถึงเขตวังยางจึงหยุดทรงพักเสวยพระกระยาหารเช้า เสร็จจากนั้นทรงออกเดินทางต่อจนถึงคลองโขง[2] จึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารกลางวัน ในวันนั้นทรงเดินทางต่อจนถึงท่าพุทธาในช่วงเย็นทรงหยุดประทับแรมที่ท่าพุทธา ๑ คืน

เช้าวันรุ่งขึ้นขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากท่าพุทธาผ่านบ้านคลองแขยงเรื่อยไปจนถึงบ้านธำมะรงจึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารกลางวัน ช่วงบ่ายขบวนเรือที่นั่งออกเดินทางต่อผ่านบ้านพังงา บ้านดอกเหล็กขา เรื่อยไปจนถึงเขตวังพระธาตุขบวนเรือที่นั่งได้หยุดเพื่อทรงประทับแรม ๑ คืน ที่วังพระธาตุในช่วงค่ำได้เสด็จประพาสในเขตชุมชนบ้านเรือนเรื่อยไปจนถึงบ้านวังโป่งกว้าง ณ ที่นั้นทรงทอดพระเนตรเห็นเห็ด ๒ กอ จึงทรงให้รับซื้อเห็ดนั้นไว้

รุ่งเช้าวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากวังพระธาตุจนถึงหาดทรายบ้านปากอ่างกว้างจึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารเช้า ช่วงบ่ายขบวนเรือที่นั่งเดินทางต่อผ่านบ้านเกาะแขก จนถึงพลับพลาประทับแรมเมืองกำแพง (จังหวัดกำแพงเพชร) โดยระหว่างที่ทรงประทับพักแรมที่เมืองกำแพงนั้นได้เสด็จพระดำเนินเชี่ยมชมสถานที่สำคัญต่าง ๆ ของเมืองกำแพงได้แก่เขตเมืองโบราณ ป้อมเพชร ตลอดจนกราบนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดมหาธาตุ การนี้ทรงโปรดให้มีการฉายภาพไว้เป็นที่ระลึกด้วย ภายหลังจาก

---

[1] บ้านแสนตอ อ.ขาณุวรลักษณ์บุรี จ. กำแพงเพชร

[2] อ. คลองขรุง จ.กำแพงเพชร

ประทับแรมที่เมืองกำแพงแล้วรุ่งขึ้นเวลา ๐๗.๐๐ น. ขบวนเรือที่นั่งออกเดินทางต่อถึงคลองสวนหมากแก้ว ระหว่างนี้ได้ทรงหยุดนมัสการพระเจดีย์ จากนั้นขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อผ่านบ้านหนองปิง บ้านไรฝ้าย เกาะหมากเหนือ โดยกวีได้พรรณนาความไว้ว่าในย่านนี้มีผู้คนตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอาศัยอยู่ตลอดริมสองฝั่งแม่น้ำ ขบวนเรือที่นั่งได้ล่องมาถึงเกาะหมากใต้ในเวลา ๑ ทุ่ม ทรงประทับแรมที่เกาะหมากใต้ ๑ คืน

เช้าวันที่ ๑ มีนาคม ขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากเกาะหมากใต้เดินทางล่องขึ้นตาม ลำน้ำปิงจนถึงบ้านลานดอกไม้จึงหยุดทรงพักเสวยพระกระยาหารเช้า แล้วจึงออกเดินทางต่อผ่านเกาะพิมูล ป่าไม้แดง คลองระกา ที่บ้านคลองระกาได้ทรงทอดพระเนตรจระเข้ในแม่น้ำปิง จากนั้นขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อจนถึงบ้านคลองเมืองทรงประทับแรมที่บ้านคลองเมือง ๑ คืน ในระหว่างที่ประทับแรมที่คลองเมืองนั้นเรือบรรทุกของหนึ่งลำในขบวนเรือที่นั่งเกิดมีน้ำรั่วซึมเป็นเหตุให้เกิดความโกลาหลวุ่นวายเป็นการใหญ่ จนต้องมีการซ่อมแซมเรือเพื่อให้ใช้การได้ดังเดิม รุ่งเช้าขบวนเรือที่นั่งออกเดินทางต่อผ่านตำบลเกาะเกลือ เกาะตำแย จนเข้าเขตวังเจ้า [1] จึงทรงหยุดพักเพื่อเสวยพระกระยาหารกลางวัน และที่วังเจ้าได้ทรงอธิฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยทรงขอให้การเสด็จพระดำเนินครั้งนี้เป็นไปโดยสวัสดิภาพทุกประการ ขบวนเรือพระล่องขึ้นไปตามลำน้ำปิงเรื่อยไปจนถึงเกาะฤาษีซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเมืองระแหง [2] ในช่วงค่ำจึงทรงประทับแรมที่เกาะฤาษี ๑ คืน ในระหว่างที่ทรงประทับแรมที่เกาะฤษีนั้นปรากฏมีฝนตกหนักจนเกือบรุ่งสาง เช้าวันรุ่งขึ้นขบวนเรือที่นั่งออกเดินทางต่อจนถึงเกาะอ้ายด้วนระหว่างนี้ได้เกิดเหตุโกลาหลพิพาทชกต่อยกันในขบวนเรือจนเป็นเหตุให้เรือได้รับเสียหาย จากนั้นขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อผ่านบ้านประดางเรื่อยไปจนถึงบ้านสบยมในเวลาใกล้เที่ยงจึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารกลางวัน

จากนั้นขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อผ่านเกาะโตงเตงจนถึงเกาะผัวเมียในช่วงค่ำทรงประทับแรมที่เกาะผัวเกาะเมีย ๑ คืน วันรุ่งขึ้นขบวนเรือพระที่เคลื่อนออกจากเกาะผัวเกาะเมียผ่านบ้านป่ายาง ซึ่งกวีได้พรรณาถึงสภาพบ้านเรือนและชุมชนในบริเวณนั้นไว้ว่าตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำงดงามน่าชม ขบวนเรือที่นั่งล่องขึ้นมาตามลำน้ำปิงจนเข้าเขตบ้านท่าแคน้ำซึ่งในแม่น้ำปิงในช่วงนี้ตื้นเขินมากจนชาวบ้านต้องมาช่วยกันขุดทรายให้เป็นร่องน้ำเพื่อให้ขบวนเรือที่นั่งผ่านไปได้โดยสะดวก เมื่อผ่านสันทรายกลางลำน้ำมาได้แล้วขบวนเรือที่นั่งได้เดินทางต่อเรื่อยมาผ่านพลับพลาวัดไชยชนะ จนกระทั่งถึงพลับพลาระแหงในเวลา ๕ โมงเย็น ในค่ำนั้นจึงทรงประทับแรมที่พลับพลาระแหง ซึ่งในระหว่างที่ประทับแรมที่ระแหงนั้นทรงใช้เวลาปฏิบัติ พระกรณียกิจหลายประการ ได้แก่ การเสด็จไปกราบนมัสการ

[1] อ.วังเจ้า จ. ตาก
[2] อ.เมือง จ. ตาก

สิ่งศักดิ์สิทธิ์และสดับพระธรรมเทศนาที่วัดน้ำหัก เสด็จประพาสในย่านตลาดการค้า เสด็จไปทอดพระเนตรการว่าราชการงานเมือง ณ ที่ว่าราชการเมืองตาก ซึ่งในระหว่างนี้ได้มีชาวเมืองที่ทราบข่าวมาเฝ้ารับเสด็จและชื่นชมพระบารมีโดยตลอด ในยามพลบค่ำโปรดทรงจักเข้ สีซอ ตลอดจนโปรดให้มีการบรรเลงมโหรี ปี่พาทย์เป็นที่สนุกสนานครึกครื้นโดยทั่วไป

วันที่ ๙ มีนาคมขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากพลับพลาระแหง โดยมีขบวนเรือของพระศักดาเจ้าเมืองระแหงเฝ้าส่งเสด็จ ขบวนเรือที่นั่งล่องขึ้นมาตามลำน้ำปิงผ่านบ้านหนองหลวง จนกระทั่งถึงบ้านหัวเดียดด้านขบวนเรือที่นั่งต้องประสบกับลำน้ำปิงที่ตื้นเขินอีกครั้ง จนชาวบ้านต้องมาช่วยกันขุดทรายให้เป็นร่องน้ำเพื่อให้ขบวนเรือที่นั่งผ่านไปได้โดยสะดวก เมื่อผ่านช่วงของลำน้ำที่ตื้นเขินมาได้แล้วขบวนเรือที่นั่งได้ออกเดินทางต่อผ่านบ้านสันป่าบง บ้านแม่งาม เรื่อยไปจนถึงช่วงบ่ายคล้อยขบวนเรือที่นั่งจึงได้จอดเพื่อทรงประทับแรมที่พลับพลาเกาะลาน ๑ คืน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวได้เสด็จพระดำเนินชมภูเขาตลอดจนธรรมชาติอันงดงามในบริเวณโดยรอบที่ประทับ

เช้าวันรุ่งขึ้นขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากพลับพลาเกาะลานผ่านสมอโคน สบวังเรื่อยมาถึงเกาะสะเตยจึงทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารเช้า จากนั้นทรงออกเดินทางต่อผ่านป่ายางมาจนถึงเขตสามเงา[1] ในช่วงค่ำ ทรงประทับแรมที่สามเงา ๑ คืน เช้าวันที่ ๑๒ มีนาคม ขบวนเรือที่นั่งเคลื่อนออกจากสามเงาผ่านผารู เรื่อยมาจนถึงดอยแก้ว ที่ดอยแก้วทรงประทับเรือเล็กไปผักฮี[2] กระทั่งจนถึงเขตบ้านนาในเวลาบ่าย การนี้ทรงประทับแรมที่บ้านนาเป็นเวลา ๓ คืนเพื่อทรงรอเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์และในช่วงเวลาดังกล่าวได้ทรงใช้เวลาตรวจเยี่ยมสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น

(ติดตามตอนต่อไป ในวารสารเวียงเจ็ดลิน ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑)

---

[1] อ. สามเงา จ. ตาก

[2] อยู่ในเขต อ. สามเงา จ. ตาก

เชียงรายที่คุณ (อาจจะไม่) รู้จัก[1]
ตอนที่ ๑ วัดพระธาตุจอมแว่[2] (ตอนที่ ๒)

ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงราย

ในฉบับก่อนหน้า ได้บรรยายถึงตอนที่ ๑ ของวัดพระธาตุจอมแว่ในหัวข้อข้อมูลทั่วไป เส้นทางการเดินทาง และประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุจอมแว่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในฉบับนี้ขอกล่าวถึงสภาพปัจจุบันของวัดพระธาตุจอมแว่เป็นลำดับถัดไป

การปกครอง

วัดพระธาตุจอมแว่ เป็นวัดในพระพุทธศาสนาสังกัดมหานิกาย มีพระสงฆ์จำวัดอยู่ทั้งหมด ๓ รูป คือ

พระครูพิมลพิพัฒนคุณ	เจ้าอาวาสวัดพระธาตุจอมแว่
พระปัญญา ปญฺญาสาโร	พระลูกวัด
พระณัฐกิจ สุเมโธ	พระลูกวัด

สิ่งที่น่าสนใจและควรชมภายในวัดพระธาตุจอมแว่

พระธาตุจอมแว่

องค์พระธาตุจอมแว่ประดิษฐานอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ แต่เยื้องไปทางทิศใต้ ไม่ได้เป็นแนวตรงรับกับพระอุโบสถ โดยได้รับการบูรณะองค์พระธาตุครั้งล่าสุดตามประวัติของวัด คือในครั้งสมัยพญาไชยชนะสงคราม เจ้าเมืองพานคนที่ ๓ ร่วมกับศรัทธา ๓ หมู่ รูปแบบศิลปะเป็นแบบมอญ-พม่า คือ เป็นพระเจดีย์ทรงระฆังที่ปราศจากส่วนที่เรียกว่าบัลลังก์ ลักษณะของพระธาตุมีดังต่อไปนี้ องค์พระธาตุตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมสามชั้นทาสีขาว ถัดขึ้นมาเป็นฐานปัทม์สองชั้นซึ่งตั้งอยู่บนฐานเขียงย่อมุมยี่สิบหนึ่งชั้น ฐานปัทม์ดังกล่าวย่อมุมตามฐานเขียงจึงมีมุมด้านละห้ามุม รวมสี่มุมมีมุมทั้งสิ้น ยี่สิบมุม ฐานปัทม์ทั้งสองชั้นมีขนาดเท่ากันและมีการยืดท้องไม้ให้สูงขึ้นและเพิ่มลวดบัวชนิดลูกแก้วอกไก่หนึ่งเส้นอยู่ใต้บัวหงายของฐานปัทม์ทั้งสองชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงสามชั้นย่อมุมยี่สิบวางต่อๆ กันเป็นชั้นบีบให้ยอดมีขนาดเพรียวขึ้นรับกับองค์ระฆังทรงกลม บริเวณปากระฆังสลักเป็นบัวปากระฆัง ตรงกลางองค์ระฆังมีการประดับด้วยเส้นลวดหนึ่งเส้น ถัดไปเป็นส่วนยอดของพระธาตุ

---

[1] บทความนี้ปรับปรุงจากชื่อและหัวเรื่องเดียวกันในวารสารประชาสัมพันธ์ราชมงคคลล้านนา เชียงราย ฉบับที่ ๑๐ ภาคเรียนที่ ๓ ปีการศึกษา ๒๕๕๒ หน้า ๖ และฉบับที่ ๑๑ ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๓ หน้า ๖

[2] เนื้อความนี้ได้รับการเรียบเรียงและปรับปรุงจากรายงานประกอบรายวิชา ๐๑-๗๒๐-๐๑๓ โบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในประเทศไทย ประจำภาคการศึกษาที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๒ จัดทำโดยนางสาวพิมพรรณ ทะปะละ นักศึกษาหลักสูตรการท่องเที่ยว ชั้นปีที่ ๓

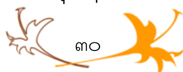
ประกอบด้วย ชุดปล้องไฉนจำนวน ๘ ชั้น ตามด้วยบัวคว่ำบัวหงายในลักษณะบัวกลุ่มแบบบัวแวงตามลักษณะศิลปะแบบมอญ-พม่า ถัดไปเป็นปลี และตามด้วยฉัตรทอง ๕ ชั้น และชุดธงยอดบนสุดประดับด้วยลูกแก้ว เชื่อกันว่าภายในพระเจดีย์องค์นี้บรรจุพระเกศาธาตุและพระมหาชินธาตุ รวมถึงแก้วแหวนเงินทองและของมีค่าต่างๆ ที่เป็นพุทธบูชา

พระเจดีย์ธาตุองค์นี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้งสี่ทิศ และมุมของกำแพงแก้วทั้งสี่มุมมีฉัตรประดับอยู่ทั้งสี่มุมเพื่อแสดงฐานันดรอันศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุองค์นี้ ฉัตรประดับนี้ตั้งอยู่บนฐานทรงกลมสีขาวอันเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้ว และเหนือขอบกำแพงมีบัวสามชั้นสีทองรองรับเสาฉัตร กำแพงแก้วด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออกจารึกอยู่ในกรอบที่มุมทำเป็นลายพันธุ์พฤกษาสีทอง บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุด้วยภาษาไทยปัจจุบัน ส่วนทางกรอบทางด้านทิศตะวันออกของกำแพงแก้ว เขียนคำบูชาพระธาตุองค์นี้ไว้เป็นภาษาบาลีตัวอักษรไทยด้วยเช่นกัน ตรงกลางกำแพงแก้วของแต่ละทิศทำเป็นซุ้มหลังคาทรงจั่วโดยที่ยอดจั่วทำเป็นทรงปราสาทแบบพม่าสูงขึ้นไปสามชั้น โดยยอดบนสุดทำเป็นยอดแหลมประดับด้วยฉัตรและธงขนาดเล็ก หลักคาจั่วนี้ประดับด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษาคดโค้งแบบวงกลมอย่างสวยงามน่าชม ตรงกลางของซุ้มประตูกำแพงแก้วทุกทิศ (ยกเว้นทิศตะวันออก) ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิเพชร ศิลปะพื้นเมืองในยุครัตนโกสินทร์ อยู่บนฐานสีขาวไม่มีลวดลายใดๆ ประดับ

นอกจากนี้ มุมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถัดออกมาจากบริเวณยกพื้นสูงเพื่อสงวนไว้เป็นที่สักการะองค์พระธาตุ บนพื้นเดียวกันมีแท่นจำลองรอยพระพุทธบาทเบื้องขวาหนึ่งรอยทำจากปูนซีเมนต์ กลางส้นพระบาทสลักเป็นรูปดอกบัวบานกลีบซ้อนกันสวยงาม

พระอุโบสถ

พระอุโบสถที่นี่ใช้เป็นทั้งวิหารและอุโบสถ แต่เดิมคงเป็นพระวิหาร เมื่อได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา จึงได้แปลงวิหารให้กลายเป็นอุโบสถอีกครั้งหนึ่ง มีขนาดกว้าง ๘ วา ยาว ๑๘ วา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ (ตามระบุบนคานของประตูหลัก) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้อง มีใบเสมาล้อมรอบพระอุโบสถ พื้นอุโบสถปูด้วยกระเบื้อง ส่วนหลังคาซ้อนสองชั้นและมีการยื่นชายคาปีกนกซ้ายขวาเพิ่มข้างละหนึ่งตับ ประดับส่วนหลังคาด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หน้าบันประดับลวดลายเป็นรูปเทพพนมในท่ายืนอยู่ในซุ้มเรือนแก้วที่รายรอบด้วยลายพันธุ์พฤกษาก้านขด ที่กระจังฐานพระทำลวดลายเป็นรูปเทพพนมประดิษฐานอยู่ในซุ้มเรือนแก้วทรงจั่วที่ทำเป็นขีดเส้นลายโล้นๆ ไม่มีลวดลายประดับ ประตูทางเข้ามีด้วยกันสามประตู โดยประตูหลักอยู่ตรงกลาง ซุ้มประตูทั้งสามส่วนยอดทำเป็นแบบซุ้มบันแถลงประดับด้วยลายพันธุ์พฤกษาก้านขดตรงกลาง ขอบซุ้มมีปูนปั้นเป็น

พญานาคสองตน หันหน้าออกจากซุ้มทั้งด้านซ้ายและขวา ส่วนหางชนกันตรงกลางซุ้ม บานประตูทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูปพญานาค ประจำบานละหนึ่งตัว รูปพญานาคขนดตัวล้อมต้นไม้ที่ออกลายเป็นพันธุ์พฤกษาและดอกไม้และแซมด้วยสัตว์เล็กสัตว์น้อย อาทิ กระรอก กระต่าย นกยูง เป็นต้น ข้างประตูทางเข้าหลักมีรูปสิงห์ปูนปั้น ๒ ตัว ทรงเครื่อง ยืนเฝ้าประตูบนแท่นสีขาวอย่างองอาจ ตาโปน แลบลิ้น สร้างด้วยช่างฝีมือพื้นบ้าน ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นศิลปะในสมัยใด แต่สันนิษฐานว่าสร้างภายหลังการสร้างพระอุโบสถ ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระประธานและมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องพุทธประวัติและเวสสันดรชาดก รวมถึงภาพวิวทิวทัศน์ของวัดพระธาตุจอมแว่ ซึ่งภาพบางช่องระบุปีที่วาดคือปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ภาพแต่ละกรอบมีช่วงเวลาการวาดแตกต่างกัน สังเกตได้ว่าภาพที่ระบุปี พ.ศ. ที่วาดมีความสวยงาม ละเอียด และเป็นแบบอินเดียกว่าภาพที่ไม่ได้ระบุ ปี พ.ศ. ซึ่งมีลักษณะพื้นเมืองกว่า

พระพุทธปฏิมาภายในพระอุโบสถ

พระพุทธปฏิมาภายในพระอุโบสถ

สกัดหลังพระอุโบสถประดิษฐานพระประธานบนฐานชุกชีประดับกระจกขนาดพอดีกับองค์พระ เป็นประติมากรรมปูนปั้นศิลปะพื้นบ้านล้านนา สมัยรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบัน ลงรักปิดทองทั้งองค์ เว้นแต่ส่วนพระเศียรที่มีสีดำและส่วนพระเมาลีที่มีสีแดง ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๔๖ นิ้ว สูง ๑๘๖ นิ้ว มีพุทธลักษณะ คือ พระเมาลีเป็นเปลวรัศมี ขมวดพระเกศาเล็ก มีกรอบพระศก พระพักตร์ยาว พระโขนงโก่งเป็นคันศรไม่ชิดติดกัน พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์เล็กในลักษณะอมยิ้ม พระกรรณอยู่ในระดับใต้แนวพระเนตร ติ่งพระกรรณยาวเกือบจรดพระพาหา พระหนุเป็นปม พระวรกายได้ส่วนสัดแบบบุรุษ ชายจีวรยาวถึงพระนาภี พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ นั่งขัดสมาธิราบ และบนฐานชุกชีเดียวกันยังประดิษฐานพระพุทธรูปอีก ๕ องค์ด้านหน้าพระประธาน โดยทั้งหมดเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยสำริด ศิลปะแบบล้านนาที่แสดงฝีมือช่างชั้นสูง แต่มีอายุที่แตกต่างกัน พระพุทธรูปเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งกรมศิลปากรได้ส่งเจ้าหน้าที่มาศึกษาพุทธศิลปะและเนื้อโลหะของพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์ แล้วอัญเชิญ ๔ องค์ขึ้นทะเบียนเป็นวัตถุโบราณสมบัติมีค่าของชาติ ตามปรากฏเป็นประกาศกรมศิลปากร เรื่องขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุศิลปวัตถุในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๐๔ ตอนที่

๒๓๕ ฉบับพิเศษ หน้า ๒๔ วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ความว่า (ตัวสะกดและย่อหน้าตามปรากฏในราชกิจจานุเบกษา)

"๗๔. วัดพระธาตุจอมแว่ ตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย รวม ๔ รายการ

๓๔.๑ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปล้านนา ชนิดสำริด ขนาดหน้าตักกว้าง ๕๐.๕ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๕๘ เซนติเมตร สูงทั้งฐาน ๙๑ เซนติเมตร

๓๔.๒ พระพุทธรูปปางมารวิชัย (หลวงพ่อเพชร) ศิลปล้านนา ชนิดสำริด ขนาดหน้าตักกว้าง ๖๙ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๙๔ เซนติเมตร สูงทั้งฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

๓๔.๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัย (พระแสนแสว้) ศิลปล้านนา ชนิดสำริด ขนาดหน้าตักกว้าง ๖๑ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๖๒ เซนติเมตร สูงทั้งฐาน ๙๑ เซนติเมตร

๓๔.๔ พระพุทธรูปปางมารวิชัย ฐานมีจารึก ศิลปล้านนา ชนิดสำริด ขนาดหน้าตักกว้าง ๕๔ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๕๖ เซนติเมตร สูงทั้งฐาน ๗๘ เซนติเมตร"

พระพุทธจอมเกศมหามังคลานุสรณ์ ร. ๙

ด้านหน้าพระอุโบสถ ข้างบันไดทางขึ้นด้านบน ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ในอิริยาบทยืน พระกรขวาแนบพระวรกาย พระกรซ้ายยกขึ้นทำมือในปางประทานอภัย (อภยมุทรา) เป็นประติมากรรมปูนปั้น ศิลปะล้านนา มีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปเชียงแสนสิงห์หนึ่ง คือ พระเกศเป็นดอกบัวตูม ขมวดพระเกศาใหญ่ ชายสังฆาฏิเป็นเขี้ยวตะขาบและสั้นเหนือพระถัน พระพักตร์กลม พระโขนงโก่ง พระหนุเป็นปม ทอดพระเนตรลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์อมยิ้ม พระกรรณยาว แต่พระวรกายผอมเพรียว ห่มจีวรแบบห่มเฉียง ประทับบนฐานสีขาวทรงดอกบัวบาน เบื้องพระปฤศฎางค์มีฐานสีขาวอีกแท่นหนึ่งทำในลักษณะฐานบัวลูกแก้วอกไก่โดยประดับด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา องค์พระมีขนาดสูงจากฐานที่ประทับ ๑๘.๙๐ เมตร รวมความสูงจากฐานทั้งหมด ๒๖.๙๐ เมตร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กบุด้วยตาข่าย ภายในฉาบด้วยซีเมนต์ พื้นผิวด้านนอกฉาบด้วยปูนซีเมนต์ขาวผสมด้วยหินเกล็ดขาวทาสีทอง และได้ประกอบพิธีสมโภชองค์พระพุทธรูปในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๘ บริเวณด้านหน้าเป็นพระพุทธจอมเกศมหามังคลานุสรณ์ ร. ๙ จำลองขนาดเล็ก

พระพุทธรูปนี้สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในโอกาศมหามงคลที่พระองค์ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๖๐ พรรษา และทรงครองราชย์ครบ ๕๐ ปี โดยพระครูชยาภิวัฒนคุณ (เมืองใจ ศิริคำน้อย) เจ้าอาวาสวัดป่าซาง เจ้าคณะอำเภอพาน ร่วมกับคณะสงฆ์ สาธุชนทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจัดสร้างถวาย๚๛

โครงการ
"พิธีสักการะกู่เจ้าหลวง
จังหวัดเชียงใหม่"
วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๔

งานเชียงราย ดอกไม้บาน

ล้านนาสุภาษิต

" ᨾᩱ᩶ᨲᩫ᩠ᨶᨯ᩠ᨿᩅ ᨷᩴ᩵ᨸᩮ᩠ᨶᨠᩬ
ᨸᩬᨲᩫ᩠ᨶᨯ᩠ᨿᩅ ᨷᩴ᩵ᨸᩮ᩠ᨶᩉᩖᩮᩢᩣ᩵ "

" ไม้ต้นเดียว บ่เป็นกอ
ปอต้นเดียว บ่เป็นเหล่า "

ทำอะไรให้มีความสามัคคี จึงจะประสบผล

ให้คำอธิบาย โดย สุพจน์ ใหม่กันทะ

ศูนย์วัฒนธรรมศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
๑๒๘ ถ.ห้วยแก้ว ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๓๐๐
โทร. ๐๕๓-๙๒๑๔๔๔ ต่อ ๑๖๐๐,๑๖๐๑
ส่งแฟกซ์ ๐๕๓-๙๒๑๔๔๔ ต่อ ๑๖๐๐
Website: http://rmutlculture.rmutl.ac.th
E-mail: rmutlculture@rmutl.ac.th

